

Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri

The Relationships of the Timurids and the Turcomans with the
Shirwanshahs

Kâzım PAYDAŞ*

Öz

Şirvan, Kür'ün kuzeyinde Hazar Denizi'nin batı kıyısı üzerinde bulunan bir ülke olup, ortaçağın ilk devresinde Arran'ın bir kısmını teşkil ediyordu. 1395 yılında Timur'un Altın Ordu hükümdarı Toktamış'a karşı çıktığı seferi değerlendiren Şirvanşahi İbrahim, Timur'un huzuruna çıkarak ona bağlılığını bildirdi. Şirvanşahlar'ın Timurlular ile olan ilişkileri bu şekilde başlamış ve uzun bir süre devam etmiştir. Timur'un ölümünden sonra ise güçlenen Kara-Koyunlular, Şirvanşahlar'ı itaat altına almak için bu ülkeye seferler düzenlemişlerdir. Ancak, bu saldırılar karşısında Şirvanşahlar Timurlu hükümdarı Şahrüh'tan yardım istemişlerdir. Bu yardım talepleri ise Timurlu hükümdarı tarafından olumlu karşılanarak Kara-Koyunlu baskısı önlenmiştir. Buna karşılık, Şirvanşahlar'ın Timurlular'a bağlılığı Uzun Hasan Bey'in Timurlu hükümdarı Ebu Said'e karşı girişmiş olduğu mücadelede son bulmuştur. Timurlular ve Ak-Koyunlular arasında meydana gelen bu çarpışmada Ak-Koyunlular'ın tarafını tutmak zorunda kalan Şirvanşahlar, Ebu Said'in Türkmenler tarafından yenilgiye uğratılarak ortadan kaldırılmasından sonra, Ak-Koyunlular'a bağımlı bir hale gelmişlerdir. Şirvanşahlar ile Ak-Koyunlular arasındaki bu ilişkiler, Sultan Yakub zamanında iki hanedan arasında yapılan evlilikler vasıtasıyla daha da güçlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şirvan, Timur, Derbend, Şahrüh, Şirvanşah.

Abstract

Shirwan, a city located on the north of Kur and the western shores of the Caspian Sea, constituted some part of Arran at the beginning of the Middle Ages. In 1395, by taking the advantage of the raid that Timur set off to make against Toktamish, the sovereign of the Golden Horde State, Shirwanshah Ibrahim went to

* Yard. Doç. Dr. Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Timur and presented respectfully his devotion to him. In this way, the relationships of the Shirwanshahs with the Timurids started and continued for along time. After the death of Timur, the Qara-Qoyunlu becoming stronger made many raids on Shirwan with the aim of making the Shirwanshahs devoted to themselves. Yet, because of that raids, the Shirwanshahs demanded aid from the ruler of the Timurids, Shah Rukh. That demand was accepted by him, so that the Qara-Qoyunlu thread was eliminated. Nevertheless, the devotion of the Shirwanshahs to the Timurids came to an end when Uzun Hasan Beg struggled against Abu-Said, the Timurid ruler. At that battle occuring among the Timurids and the Aq-Qoyunlu, the Shirwanshahs were left no choice but to side with the Aq-Qoyunlu. Therefore, they depended on the Aq-Qoyunlu after Abu-Said was defeated by the Turkomans. Those relationships among the Shirwanshahs and the Aq-Qoyunlu were made stronger by means of the matrimonies among those dynasties during the reign of Sultan Yaqub.

Key Words: Shirwan, Timur, Darband, Shah Rukh, Sharwanshah.

Giriş

Şirvan, Kür'ün kuzeyinde Hazar denizinin batı kıyısı üzerinde yer alan bir ülke olup, aslında eski Albania'nın veya ortaçağın ilk devresinde Arran'ın bir kısmını teşkil ediyordu¹. Şirvan'a bağlı merkez vilayet olan ve bölgenin ikinci önemli şehri olan Şemahi ise, İslâmiyet devrinde kurulmuş ve bu ismi de Halife Harun el-Reşid'in çağdaşı olan Sa'îd b. Sâlim el-Bâhilî'nin İrminiyye valiliği sırasında Şirvan Emiri olan eş-Şemmah b. Şücâ'a nisbetle almıştır². Şirvanşah'ın ülkesi olarak Şirvan, Kür'den Derbend'e kadar uzanan arâziyi içine alıyordu; Şirvan ülkesi için bu hudutlar, Moğollar devrinde verilmiştir. Merkez şehir olan Şemahi, önemini o zaman sonradan da olduğu gibi bir üretim ve ticâret merkezi oluşuna borçluydu³. Şirvan'ın ortaçağdaki diğer önemli yerleşim yerleri ise Bakü ve Sabaran⁴ şehirleri idi⁵. Bunların yanında Hazar denizinin batı sahilinde yer alan Derbend şehrini de sayabiliriz⁶. Bu şehir Yakut ve İbn'l-esir ile muhayer kaynaklarda çok defa Şirvan Derbend'i olarak anılır ve IV/ X asırdan beri şehrin Şirvanşah

¹ W. Barthold, "Şirvan", **İA**, c. XI, Eskişehir 1997, s. 571.

² el-Belâzurî, **Fütuhu'l-Büldan**, Çev. Mustafa Fayda, Ankara 1987, s. 301; **Hudud al-Alam**, Translated and Explained by V. Minorsky, Cambridge 1982, s. 404.

³ Hamdullah-ı Müstevfi, **Nüzhetu'l-Kulûb**, yay. G. L. Strange, London 1915, s. 92; W. Barthold, "Şirvan", s. 571-72.

⁴ Sabaran, Kafkasya'nın güneydoğusunun kuzey hattı üzerindedir. Arapça yazılmış olan Derbend tarihinde ise Şirvan'ın ilk hâkimlerinin Sabaran'a gömüldükleri belirtilmiştir. Bkz. **Hudud al-Alam**, s. 404.

⁵ W. Barthold-C. Bosworth, "Shirwan", **EI**, Volume IX, Leiden 1997, s. 487.

⁶ W. Barthold, "Derbend", **İA**, c. III, s. 532.

emirliğine ait olduğu tahmin ediliyor⁷. Özetle Güney Kafkasya'nın Şirvan mıntakası ile bazen Arran (Gence ve Karabağ) ve Derbend Şirvanşahlar ismiyle bilinen sülâlenin elinde bulunuyordu⁸. Şirvanşah muhtemelen İslâm öncesi devirden beri Şirvan hükümdarlarının unvanı olarak kullanılmıştır. Daha sonra bu unvan, Arap vali Yezid b. Mezyed el-Şeybani'nin soyundan gelenler tarafından kullanılmıştır⁹.

Şirvan tarihinin ele alındığı Tarih el-Bab adlı eserin yazarına göre Türkler'in Şirvanşahlar ile olan ilk münasebetleri 1045 tarihinde Oğuzların Şirvan üzerindeki akını ile başlamıştır¹⁰. 458/1066 yılında ise, Türkler Kara Tekin'in idaresinde Bakü ve Yezidiye kadar ilerleyerek buralarda tahribatta bulundular. Sultanın hacibi ikinci bir defa daha Şirvan'a geldiği zaman bu dönemde Şirvanşahi olan Feriburz, kendi amcası dahil bir çok düşmanını ortadan kaldırmak için onunla anlaştı¹¹. Aynı yıl içinde Kazvin hakimi olan Elbasan, Şirvan'a yapılan Türk akınlarını durdurmak karşılığında Şirvanşah'tan 30.000 dinar harac almayı kabul etti. Ancak, 1067 yılında Sultan Alparslan'ın Şirvan'a gelişi Şirvanlılar için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Sultan'ın gelmesi üzerine Şirvan hakimi Feriburz ile Arran hakimi Fadl b. Savur onun huzuruna çıkarak bağlılıklarını sundular. Ancak, daha sonra Sultan Alp Arslan Anadolu seferinden döndüğü sırada Derbend ahalisi insanları Feriburz'u ona şikayet ettiler. Bunun üzerine Sultan Şirvanşah'a karşı tutumunu değiştirerek onu tutukladı ve daha sonra da ondan büyük bir fidye alarak serbest bıraktı. Şirvanşah bu arada akrabalarının kendisine karşı isyanlarına rağmen Derbend üzerindeki kontrolünü sürdürmeyi başardı¹². Feriburz 70.000 dinar olan yıllık vergiyi 40.000'e indirerek Sultan Alp Arslan'a boyun eğdi. Şirvanşah daha sonra Selçuklu Sultanı Melikşah'a da aynı şartlarda bağlılığını sürdürdü¹³.

Şirvan'ın Moğollar tarafından itaat altına alınmasından sonra, Kafkasların bu bölgesi bazen İlhanlılar, bazen de Altın Ordu Devleti'nin bir kısmını teşkil etti. Ancak İlhanlıların halefleri idâresinde, Şirvanşah Keykubad ve oğlu Kavus yeniden bağımsız hükümdarlar olarak ortaya çıktılar; fakat Kavus, kısa zamanda Celâyirlere tâbî olmak mecburiyetinde kaldı ve 774/1372-1373'de de öldü¹⁴. Altın Ordu hükümdarı Toktamış Tebriz üzerine gerçekleştirmiş olduğu seferlerde Derbend'den ve Celâyirliğin vassalı İbrahim'in (1382-1417) yönetimi altındaki Şirvan bölgesini geçiş

⁷W. Barthold, "Derbend", s. 536.

⁸A. Zeki Velidi Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 369.

⁹W. Barthold, "Şirvanşâh", *IA*, c. XI, s. 573.

¹⁰V. Minorsky, *A History of Sharvan and Darband in the 10 th-11 th centuries*, Cambridge 1958, s. 64-65.

¹¹V. Minorsky, *A History of Sharvan*, s. 65.

¹²V. Minorsky, *A History of Sharvan*, s. 66.

¹³Sadrüddîn, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, Çev. Necati Lügal, Ankara 1999, s. 50; W. Barthold-C. Bosworth, "Shirwan", s. 488.

¹⁴W. Barthold, "Şirvanşâh", s. 575.

yolu olarak kullanmıştı¹⁵. Şirvanşahlar, İlhanlılar zamanında olduğu gibi Timurlu ve Ak-Koyunlular zamanında da, yerli melikler sıfatıyla varlıklarını sürdürmüşlerdir¹⁶.

Timur ve Şahruh Zamanında Şirvanşahlarla olan Münasebetler

XIV. yüzyılın sonlarında Şirvanşah hanedanı tamamıyla gücünü kaybetmişti. İlhanlılar döneminde olduğu gibi bu dönemde Çobanlılar ve Celayirliler'in¹⁷ birbirleriyle olan mücadelelerinden dolayı Şirvan ahalisi büyük bir sıkıntı içerisinde bulunmaktaydı. Bu iki rakip hanedan arasındaki siyasi çekişmelerden Şirvanşahlar olumsuz olarak etkilendiler. Bunun sonucunda Şirvan'ın yöneticileri bunların oyuncakları haline gelmişlerdi.

1382 yılında Şirvan Devleti'nde karışıklık iyice arttı ve bazı emirler ayaklandılar¹⁸. Kavus'un oğlu Huşeng 10 yıllık bir saltanattan sonra çıkan bu ayaklanma sonucunda teb'ası tarafından öldürüldü ve onunla birlikte Kesraniler¹⁹ hânedanı son buldu²⁰.

Bunun üzerine, Şirvanşahlar hanedanının Derbend²¹ kolundan olan Huşeng b. Kavus'un²² amca çocuğu olan İbrahim, Şemahi'ye davet edilerek Şirvanşah tahtına çıkarıldı. Münecimbaşı, bazı çekişmelerden sonra yerli ayanlar tarafından İbrahim'in tahta çıkarılmasını şöyle anlatmaktadır: "Onlar hükümdarlık alâmeti sayılan devlet atları ve elçiler ile İbrahim'in yanına giderek onu bir ağacın altında uyurken buldular. Bunlar hükümdar kullukçuları gibi davranarak onun üzerine çetir çektiler ve uyanmasını beklediler. Ayılırken alkışlayıp karşısında sadakat andı içtiler. Onu Şemahi'ye getirip tahta oturtular"²³. Böylece, 1382 yılında iktidar hânedanın uzak bir akrabası olan Derbendli Şeyh İbrahim 'e geçti²⁴.

¹⁵Yakubovsky, a. g. e., s. 154.

¹⁶A. Zeki Velidî Togan, **Türk Tarihi**, s. 369.

¹⁷W. Barthold, "Şirvanşâh", s. 575.

¹⁸Süleyman Aliyarlı, "XIV. yüzyılın başlangıcında Halk utopyaları ve Bid'atçı Hareket Siyasi Birlik Meylî", **Azerbaycan Tarihi**, Bakü 1996, s. 304.

¹⁹Şirvanşahlar'a XIII. Yüzyılın başlarında yaşayan cedlerinden birinin ismiyle "Kisraniler" de denilmiş olup, aslen Arapların Benî Şeyban aşiretinden gelmektedirler. Kısra olarak adlandırılmalarının sebebi ise Yezid b. Mezyed'in soyundan gelen IV. Muhammed'in Sasani Kralı Behram Gur'un bir torunu olduğunu iddia etmesinden kaynaklanmıştır. Buradaki Sasani kökeni iddiası Muhammed'in Sasani hanedanından gelmiş olan yerel ailelere mensup bir hanımdan doğmuş olmasıyla açıklanabilir. Bkz. A. Zeki Velidî Togan, **Türk Tarihi**, s. 369; **Hudud al-Alam**, s. 406.

²⁰W. Barthold, "Şirvanşâh", s. 575.

²¹Şirvan'ın en kuzeyindeki yer, Hazar üzerindeki ünlü liman Bkz. G. LE. Strange, **The Lands of Eastern Caliphate**, Cambridge 1905, s. 180

²²Hâfız-ı Ebrû, **Zeyl-i Camiüt-Tevarih**, yay. Hanbaba Beyani, Tahran 1350, s. 244.

²³Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 304; Ahmed Lütfullah Münecimbaşı, **Sahaifü'l-Ahbar**, c. III, İstanbul 1285, s. 177.

²⁴V. Minorsky, **A History of Sharvan**, 137; W. Barthold, "Şirvanşâh", s. 575; **Hudud al-Alam**, s. 405.

Daha sonra bütün Azerbaycan Timurlular ile Altın Ordu arasında çekişme alanı haline geldi. 1386 yılında Timur'un ilerlemesi karşısında, Toktamış Han 90 bin kişilik bir ordu ile Derbend'i geçerek Şirvan Devleti'ni yağmaladı²⁵. Bu tehlike karşısında Şirvanşah İbrahim, Timur ve Toktamış arasındaki rekabetten istifade etme siyasetine önem verdi; büyük hediyelerle Timur'un huzuruna gitmek için hazırlanmaya başladı. Bu sıralarda Karabağ'da olan Timur, Derbend'den geçip Kıpçak çölüne, Altın Ordu üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Şeyh İbrahim, ilk önce Timur'un adına hutbe okuttu ve sikke kestirdi, daha sonra da büyük hediyelerle huzuruna çıktı. Çağatay Hanlarının adetlerine göre, hükümdarlara dokuz çeşit hediye sunulurken yanında dokuz tane de köle hediye edilirdi. Emir İbrahim de bu geleneğe uyarak Timur'un huzuruna dokuz hediye yanında sekiz köle ile geldi ve kölelerin sayısını dokuzla tamamlamak için kendisi de onların arasına katıldı. Sunulan hediyeler 9 tane, köle ise 8 tane idi. sebebi sorulduğunda, o zekice davranarak "Dokuzuncu benim" dedi. Bu cevaba hayran olan Timur, ona "hayır sen köle değil benim oğlum ve bu ülkedeki vekilim olacaksın" diyerek onu Şirvan hakimi olarak tanıyıp Kafkasya dağlarına kadar olan Şemahi ve Şirvan eyaletinin valiliğine atadı. Ayrıca bazı yeni toprakları hakimiyetine vererek bir ferman ile varislerine Şirvanşah'ın evladlarını korumayı buyurdu. Böylece Emir İbrahim 1386 yılında Timur'a tabi oldu²⁶. Timur bu tarihten sonra Derbend'i de daha önceden olduğu gibi hudut şehri olarak Şirvanşah'a tevdi etti²⁷. Buna karşılık olarak Timur'un vassalı olan Şirvanşah İbrahim Emir Timur'un Toktamış'a karşı gerçekleştirdiği seferlere faal olarak iştirak etmeye başladı²⁸. Esasen Şirvanşah'ın bu şekilde hareket etmesi kendi çıkarları için zorunlu idi. Çünkü, Toktamış Han son zamanlarda Şirvan üzerine baskı uygulayarak her fırsatta bu bölgeyi tahrip etmekte idi. Nitekim Timur, 1394 yılında Gürcistan seferinde, Şeki'de bulunduğu sıralarda, Toktamış'ın ordusunun Derbend'i geçerek Şirvan şehir ve köylerini yağma ettiğini haber almıştı. Çarpışmadan kaçınılmayacağını anlayan ve savaşı geciktirmekte bir yarar görmeyen Timur, sefere hazırlanmak için askerlerine emir verdi. Ordunun mühimmat ve techizatını kontrol eden Timur, askerî seflere büyük hediyeler dağıtıp savaşa hazır bir hale geldi²⁹. Daha sonra da Şirvan'a yöneldi. Fakat Ali oğlan ile İlyas oğlan, İsa Beg ve Yağlı Beg tarafından idare edilen Toktamış Han'ın ordusu Timur'un yaklaştığını işitince geri çekildiler³⁰.

²⁵Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 305.

²⁶İbn Arabşah, *Acaibü'l-Makdur fi Ahbar Teymur*, Farsça Terc. Muhammed Ali Necati, Tahran 1339, s. 78; Hvandmîr, *Habibü's-Siyer*, yay. Celâleddin-i Humayî, c. III, Tahran 1333, s. 439; Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 306; W. Barthold, "Şirvanşâh", s. 575.

²⁷W. Barthold, "Derbend", s. 537.

²⁸Gaffârî, *Tarih-i Cihan-ârâ*, Neşr. Hasan-ı Nerakî, Tahran 1343, s. 193; Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 306.

²⁹Yakubovsky, a. g. e., s. 174-75.

³⁰Hvandmîr, a. g. e., c. III, s. 462.

Ancak Timurlular ile Altın Ordulular arasındaki kaçınılmaz nihai savaş, 1395 yılı Şubat ayında Timur'un Derbend tarafından Toktamış'a karşı sefere çıkılması için emir vermesi ile gerçekleşti. Terek çayı üzerindeki bu savaşta, Timur'un ordusu Toktamış'ı yenilgiye uğrattı. Bu galibiyet aynı zamanda Şirvanşah İbrahim'in galibiyeti de sayılabilir. Çünkü, bu galibiyet ile Azerbaycan'ı bir mengene gibi iki yandan sıkarak düşmandan biri diğerinin gücü ile ortadan kaldırılmıştı. Timur'un bu zaferinden sonra, Şirvanşah'ın siyasi nüfuzu arttı. O, Timur ile kurmuş olduğu özel ilişkiler sayesinde Şirvan devletinin güçlenmesini ustalıklı sağladı. Bu şekilde Arran Karabağı ve Dağlık Karabağ, Şirvan Devleti'ne katıldı. Bu sıralarda Şeki eyaleti de bu devlete tabi idi. Şeki hâkimi Sidi Ali'nin Timur'un koşunlarına karşı Alınca kalesinin kuşatılmasına iştirak etmesine ve orada öldürülmüş olmasına bakılmayarak, Şirvanşah İbrahim'in teklifi ile onun oğlu Sidi Ahmed, Şeki eyaletine hâkim oldu. Şirvanşah İbrahim'in aracılığı ile, Gürcü kralı VII Giorgi de Timur'un vassalı gibi tanındı³¹. Emir İbrahim'in isabetli siyaseti sayesinde gerçekleştirilen bu olumlu gelişmelerden sonra, 1396 yılının ilkbaharının başlangıcında, Timur kışlağın ayrılarak Derbend yolu ile Şirvan'a doğru yola çıktı. Yol boyunca o birkaç büyük kale fethetti ve bütün düşmanlarının üstesinden geldi. O, Şemahi'den geçerken Kür ırmağının kıyısında kamp kurdu. Bu seferde, Timur'a eşlik etmiş olan Emir İbrahim büyük bir ziyafet verdi ve kendisine uygun hediyeler sundu. Timur onu özel bir hil'atla ödüllendirdi ve mücevher kaplı bir kemer'i ona vererek yanından ayrılmasına izin verdi³². Emir İbrahim daha sonra Timur'un Anadolu seferine katılmış ve Ankara savaşında da Mirza Miranşah komutasındaki sol kanatta yer almıştır³³.

Şirvanşah İbrahim, Timur'un hizmetine girerek onunla gerçekleştirmiş olduğu dostluk sayesinde ülkesini mutlak bir felaketten kurtardığı gibi aynı zamanda Kafkaslarda etkili bir şahsiyet de olmaya başladı. Çünkü Şirvanşah Timur tarafından bazı özel vazifeler ile de görevlendirilmekteydi. Bundan dolayı, 805/1402 yılında Şeyh İbrahim gelirlerinin bütün kaynaklarına el koymak için Gürcistan'a gönderildi; fakat iyi komşuluk vazifesinin bir gereği olarak Kral Giorgi'nin yardım için yalvarması üzerine Şirvan Emiri İbrahim, 806/1403 yılında Gürcü kralı ile Timurlular arasında bir anlaşmanın gerçekleştirilmesi için aracılık etmeye karar verdi³⁴. Bu sebeple o, Timur'un huzuruna çıkmak için izin istedi ve bu isteği kabul edilerek Emir Timur'un huzuruna alındı. Emir İbrahim, konuşmasına Timur'u övücü sözlerle başlayarak, kendilerinin onun köleleri olduğunu ve onun büyük bir merhamete sahip olduğunu söyledi. Daha sonra da Gürcistan'a ahalinin

³¹A. YU. Yakubovsky, *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev. Hasan Eren, Ankara 1992, s. 174-75; Süleyman Aliyarlı, *a. g. m.*, s. 306.

³²Hvandmîr, *a. g. e.*, c. III, s. 466.

³³Hvandmîr, *a. g. e.*, c. III, s. 507.

³⁴V. Minorsky, *A History of Sharvan*, s. 137.

kaldırabileceğinden daha fazla bir vergi yüklenirse onların dayanma gücünün ortadan kalkacağını, bunun sonucunda da zayıfların ezileceğini ve büyük bir göçün meydana gelerek bu ülkede huzurun kalmayacağını açıkladı. Şirvanşah, Emir Timur her ne zaman emrederse bütün bu insanların onun emrini seve seve yerine getireceklerini bildirdikten sonra konuşmasına devam ederek, ihtiyaç duyulan paranın temin edilmesinin her hangi bir yolunu bulup bu meblağı sunacağını, amacının iki taraf arasında sıkıntıyı gidermek, zor olan bir işi kolaylaştırmak ve komşuluk hukukunu gözetmek olduğunu bildirdi. Çünkü, Peygamber'in bu şekilde davranan birinin büyük mükafatlar elde edeceğini söylemiş olduğunu belirterek, bu umudunun hükümdar tarafından kabul edilmesi halinde iyi bir sonuç elde edebileceklerini söyledi. Emir Timur, bunun üzerine onun bu dileğini kabul ederek istenilen meblağın ya Gürcüler'in kaynaklarından ya da onun hazinesinden verilmesini istedi. Şirvanşah İbrahim de bunun temin edileceğine dair kefil olacağını belirtti. Böylece Şirvanşah İbrahim, kendisinden farklı bir dine mensup olmalarına rağmen Gürcülere karşı komşuluk vazifesini başarı ile yerine getirmiş ve onların daha fazla sıkıntıya düşmelerine mani olmuştur³⁵.

Bu olaydan bir yıl sonra ise, Timur 1404 yılı Mart ayı sonlarında Erdebil'e gelerek, burada al tamgalı yarlık ile Hülegü Han Tahtı, yâni bütün Azerbaycan'ı, İstanbul'a kadar Rum diyarı, Acem Irak'ı, Arran, Mugan, Ermenistan ve Gürcistan, İskenderiye ve Nil'e kadar olan yerleri Miranşah'ın oğlu Mirza Ömer'e tefviz etti. Ayrıca bu geniş sahalar içindeki mahallî hâkimler ve Arap Irak'ına tasarruf eden Mirza Ebûbekir ile Ebûbekir'in yanında bulunan babaları Miranşah da ona tâbî olacaklardı³⁶. Böylece Timur tarafından Şirvan, Şemahi ve Derbend'in de içinde bulunduğu bütün bu yerlerin Mirza Ömer'in yönetimine verilmesi ile Şirvan hakimi Şeyh İbrahim, Mirza Ömer'e bağlı bir duruma getirildi³⁷.

Ancak Timur'un 18 Şubat 1405 yılında vefat etmesi³⁸ ile Şirvanşahlar için yeni bir dönem başladı. Çünkü, Timur'un ölümünden sonra onun meydana getirmiş olduğu İmparatorluk parçalandı. Azerbaycan'ın kuzey topraklarını oluşturan Şirvan da bu durumdan etkilendi. Şirvanşah İbrahim, Timur'un varisleri arasındaki çarpışmalardan istifade ederek bağımsız olmak için harekete geçti³⁹. Nitekim, bu amaç doğrultusunda 808\1405 yılında Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim Tebriz'e saldırdı. Sultan Ahmed, bu durumdan haberdar edilmesi üzerine, Tebriz'e yöneldi⁴⁰. Bu sıralarda Timurlu Mirza

³⁵Ibn Arabşah, a. g. e., s. 210-211.

³⁶İsmail Aka, **İran'da Türkmen Hâkimiyeti**, Ankara 2001., s. 1.

³⁷İsmail Aka, "Şahrüh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, 1989, s. 2.

³⁸İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Ankara 1991, s. 33.

³⁹Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 312.

⁴⁰Hüseyn Mircaferi, **Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân**, İsfahan 1375, s. 280.

Ebübekir, Erdebil hâkimi Bistam oğlu Câkir'in Şirvanşah İbrahim ile birlikte Tebriz'i ele geçirdiklerini öğrenince İsfahan kuşatmasını kaldırarak, Azerbaycan'a döndü. Çok geçmeden Bistam oğlu Câkir ile Şirvanşah İbrahim arasında anlaşmazlık çıktı ve esasen bölgenin eski hâkimi Celâyirli Sultan Ahmed'in gelmekte olduğu haberinin işitilmesi üzerine onlar memleketlerine döndüler⁴¹. Kısa bir süre sonra da Celâyirli Sultan Ahmed, Tebriz'e gelerek şehri kendi tasarrufuna aldı⁴².

Diğer taraftan Timur'un vefatından sonra, Timur'un mirasına sahip olmaya çalışan Kara-Koyunlular ile Şirvanşahlar arasındaki münasebetler de gerginleşiyordu. Şirvanşah İbrahim'in Kara-Koyunlular'ın almayı düşündükleri Tebriz'i ele geçirip iki ay burada hüküm sürmesi⁴³, ardından da Sultan Ahmed Tebriz'e gittiği zaman, Şirvanşah Bağdadlılar'ın ordugahına takviye destek olarak oğlu Keyumarsi'yi göndermesi ilişkileri daha da kötü bir duruma getirdi⁴⁴. Keyumarsi Şirvan askerlerinin başında Sultan Ahmed Celayir'in yardımına gitti. Fakat, Sultan Ahmed'e yardım için gönderilen Şirvan kuvvetleri Kara-Koyunlular tarafından perişan edildi. Ayrıca, Tebriz yakınlarında geceleyin istirahat eden Keyumarsi, Kara Yusuf tarafından ele geçirildi ve esir alınarak, hapsedilmek üzere Erciş'e yollandı⁴⁵. Ancak daha sonra Kara Yusuf, Şirvanşah İbrahim'e Kara-Koyunlular'a itaat etmesini talep eden bir mektupla birlikte Keyumarsi serbest bırakarak babasına gönderdi. Oğlunun Kara Yusuf ile işbirliğine girdiğini düşünen Şirvanşah İbrahim ise, Şirvan Devletinin bağımsızlığını her şeyin üstünde tuttuğu için oğlunun idam edilmesini emretti⁴⁶.

Bu arada Kara-Koyunlu Kara Yusuf, 30 Ağustos 1410 tarihinde Ahmed Celâyir'i Tebriz'den iki konak mesâfedeki Esed köyünde mağlup ve esir etti. O, Sultan Ahmed'in elinden, Azerbaycan'ı oğlu Pir Budak'a, Irak-ı Arab'ı da diğer oğlu Şah Muhammed'e tefviz ettiğine dair menşurlar aldıktan sonra onun hayatını bağışlamak istemiş; fakat emirlerinin ısrarları karşısında katline muvafakat etmiştir⁴⁷. Emir Kara, Yusuf Celayirli Ahmedi yenip öldürdüğü zaman Irak-ı Arab, Azerbaycan ve Arran'ın bütün yöneticileri ve emirleri ona itaat ettiler. Ancak, Kara Yusuf'a güvenmeyen ve ona boyun eğmeyen tek hükümdar olan Şirvan hakimi Şeyh İbrahim, Türkmen hükümdarına itaat etmeyi reddetti ve ona karşı savaşmak için hazırlanmaya başladı⁴⁸. Bu arada Kara-Koyunlu Kara Yusuf, Bey 814/1411 yılında bir

⁴¹İsmail Aka, *Türkmen Hâkimiyeti*, s. 3.

⁴²Hüseyin Mircaferi, *a. g. e.*, s. 280.

⁴³Süleyman Aliyarlı, *a. g. m.*, s. 316.

⁴⁴Hvandmîr, *a. g. e.*, c. III, s. 603.

⁴⁵Faruk Sümer, "Kara-Koyunlular", c. VI, *İA*, s. 300; Süleyman Aliyarlı, *a. g. m.*, s. 316.

⁴⁶Süleyman Aliyarlı, *a. g. m.*, s. 316.

⁴⁷Faruk Sümer, "Kara-Koyunlular", *İA*, c. VI, s. 299.

⁴⁸Süleyman Aliyarlı, *a. g. m.*, s. 316.

müddetten beri emirlerini dinlemeyerek bağımsız hareket etmeye başlayan Irak-ı Acem valisi Bistam Bey'in boyun eğdirilmesi için Erdebil'e göndermiş olduğu askerlerinin başarısız olduğunu görünce, bizzat Irak-ı Acem'e yürüyerek Eylül ayında Sultaniye önlerine kadar geldi; kendisine itaat etmeleri yolunda Bistam ile kardeşlerine haber yolladı ise de, onlar buna pek aldırmış etmediler. Bunun üzerine Kara Yusuf, askerlerine şehri tahrip etmelerini buyurdu. Bu esnada Şirvanşah Şeyh İbrahim ile Şeki valisi Sidi Ahmed ve Gürcü Kralı Konstantine Kara Yusuf Bey'e karşı ittifak ederek birlikte harekete geçtiler. Bu durumu öğrenen Kara Yusuf Bey 26 Ekim'de Tebriz'e döndü ve orada kuvvetlerini topladıktan sonra 17 Kasım'da Karabağ'a geldi. Buradan Şeyh İbrahim'e elçiler göndererek barış teklifinde bulundu. Ancak bu teklif Şirvanşahı ve müttefikleri tarafından kabul görmediği gibi bu durum Kara Yusuf Bey'in acizliğine yorumlanarak büsbütün onların cüretlerinin artmasına sebep oldu. Şirvanşah'ın boş hayalini öğrenerek son derece öfkelenen Kara Yusuf Bey 19 Aralık 1412 tarihinde tereddüt etmeksizin Kür ırmağını geçerek müttefik kuvvetlere saldırdı⁴⁹.

Büyük bir öfkeye kapılmış olan Kara Yusuf müttefikleri yenilgiye uğrattı⁵⁰. Bu yenilgi üzerine Emir Şeyh İbrahim kaçmaya çalışırken kampın etrafında kazılmış olan hendek üzerinden atı ile atlamayı denedi fakat düşerek elini kırdı. Bir Türkmen onu görüp, elbiselerini alarak yanından ayrıldı. Emir Şeyh İbrahim elinden dolayı büyük bir acı içinde olduğu için kendisini bir Türkmen askerine tanıttı. Bu Kara-Koyunlu askeri de onu Emir Kara Yusuf'un huzuruna götürdü⁵¹. Savaş sonunda Şeyh İbrahim'in kardeşi Behlül, Şirvan kadısı Mevlâna Zahîr ud-dîn ve Gürcü kralı Konstantine askerlerinin bir çoğu ile birlikte esir alındı. Alınan bu esirlerden Şirvanşah ile kardeşi Behlül ve Şirvân kadısının hayatları bağışlanarak muhafaza altına alınıp hapsedildiler. Ancak Gürcü kralı, kardeşi ve yanlarında bulunan 300 Gürcü Aznaurla⁵² birlikte öldürüldü⁵³.

⁴⁹Ahmed Lütfullah Münecimbaşı, **Sahaifü'l-Ahbar**, c. III, İstanbul 1285, s. 150-151; Hvandmîr, **a. g. e.**, c. III, s. 603; Abdürrezak-ı Semerkandî, **Matla'ı Sa'deyn ve Mecma'ı Bahreyn**, c. II/I, yay. Muhammed Şefi, Lahor 1360, s. 242; Faruk Sümer, **Kara-Koyunlular**, Ankara 1984, s. 93-94.

⁵⁰V. Minorsky, "The Qara-Qoyunlu and The Qutb-Shas", **BSOAS**, V. XVII, 1955, s. 55; Şerefhan, **Şerefnâme**, Çev. M. Emin Bozarslan, c. II, İstanbul 1971, s. 84; Hrand D. Andreasyan, "XIV ve XV. yüzyıl Türk Tarihine ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı 3, İstanbul 1973, s.101; Yahyâ-yı Kazvinî, **Lübbü't-Tevârih**, Yay. Seyyid Celâleddin-i Tahranî, Tahran 1343, s. 213.

⁵¹Hvandmîr, **a. g. e.**, c. III, s. 604.

⁵²Soylu Gürcüler'in oluşturduğu bir sınıf. XII. yüzyıla kadar Gürcü Beyleri sadece "Aznaur" unvanı taşıırken, XIII-XIV. yüzyıllar içinde bu sınıftan bazı soylular ayrılarak "Didebuliler" adı altında Aznaurlar'ın üst sınıfını oluşturular. Bkz. Nikoloz Berdzenişvili-Simon Canaşia, **Gürcistan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)**, Türkçe'ye Çev. Hayri Hayrioğlu, İstanbul 1997, s. 213.

⁵³V. Minorsky, "The Qutb-Shas", s. 55; Şerefhan, **a. g. e.**, c. II, s. 84; Hrand D. Andreasyan, **a. g. m.**, s.101; Yahyâ-yı Kazvinî, **a. g. e.**, s. 213.

Kara Yusuf kazanmış olduğu bu parlak zaferin ardından, Şemahi ve civarını ordusuna yağmalattıktan sonra 1 Şubat 1413 tarihinde Tebriz'e girdi. Daha sonra Şirvanşah'ın kardeşi Behlûl için iki yüz tümen Irak altını ve Şirvan kadısı için de yüz tümen değerinde fidye istendi. Şirvan sarayından bu fidyeler gelince mahpus tutuldukları Tebriz'de serbest bırakıldılar⁵⁴.

Şirvanşah İbrahim ise, Tebriz'de zincire vurulmuş olup mahpus tutulmaya devam edildi. Ancak Şirvanşah'tan iyi muamele görmüş olduklarından dolayı, Tebrizliler ona destek verdiler ve Kara Yusuf'un huzurunda konuşmak için izin alan herkes, onu iyi hareketleri, iyi konuşması ve iyi idaresi için methetti. Bu yüzden Kara Yusuf, Şirvanşah'a karşı yumuşadı ve onun meclisine getirilmesini emretti. Kara Yusuf bir kadehi Şirvanşah İbrahim'e sunmak için sâkîlere emretti, Şirvanşah içtiği şarabın etkisiyle Kara Yusuf'a karşı öyle memnun edici konuştu ki, bu sözlerle mest olan Kara Yusuf, onun ayaklarından zincirlerin çıkarılmasını emretti. Bu durumu iyi değerlendiren Tebriz'in emirleri ile Ahi Kasab, tahsildarların, altın yerine mal kabul etmesi şartıyla, Kara-Koyunlu divanına ödenecek olan Emir İbrahim'in fidyelerini garanti edeceklerini belirttiler. Bu öneri, Kara Yusuf tarafından kabul edildi ve Emir İbrahim, Kara Yusuf'un Şirvan'a döndüğünde bu durumu doğrulayacak olan bir ferman yazdırmasını ve Şirvanşah'ın dönüşünde on iki milyon Iraki dinar ödemeyi kabul etmesini kendisinden istedi. Bu amaçla, Şirvan ülkesindeki kasaba ve kalelerin tümü için valiliklere fidye tutarının toplanacağına dair emir gönderdi. Bu arada Şirvanşah, o kış Kara Yusuf'un karargahında tutuldu. Bunun üzerine Şirvan'daki divan görevlileri Emir İbrahim'e kefil olmuş olan diğer garantörlerin, Ahi Kasab'ın adına fidyenin ödeneceği belirtilen bir belge yazıp onayladılar. Kısa bir zamanda on iki milyon dinar ödendi ve ilkbahar geldiğinde Emir İbrahim'in evine dönmesi için izin verildi⁵⁵. Böylece Şirvanşah İbrahim'i esir almış olan Kara Yusuf Kanbahası karşılığında onu azad etti⁵⁶. Ancak Şirvanşah İbrahim'in kurtulmasına sebep olan en büyük etken onun hâkim olduğu yerlerdeki iyi idaresinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü Ahi Kasab'ın önderliğinde Tebriz'in tacir ve sanatkarlarının Şirvanşah İbrahim'e sahip çıkmaları, hem onun devlet başı olarak şahsiyetinin, hem de devlet yönetimindeki şahsi siyasetinin Güney Azerbaycan'da Tebriz'in zenginleri içerisinde çok büyük bir nüfuza sahip olduğunu göstermektedir. Yine, onun bu başarılı siyaseti sonucunda da Şirvanşah İbrahim, Kara Yusuf'un hâkimiyetini tanımış gibi davrandı. Aslında ise o, ölümüne kadar (1417) Şirvan Devleti'ni bağımsız bir hükümdar gibi yönetti. Azerbaycan topraklarını birleştiremedi ancak bu dönemdeki gergin siyasi duruma rağmen başarılı siyaseti sayesinde Kuzey

⁵⁴Abdürrezak-ı Semerkandî, a. g. e., c. II/I, s. 242-243; V. Minorsky, "The Qutb-Shas", s. 61.

⁵⁵Hvandmîr, a. g. e., c. III, s. 604.

⁵⁶Yahyâ-yı Kazvinî, a. g. e., s. 213.

Azerbaycan'ın güçlenmesini temin etti⁵⁷. Timurla iyi dostluk kurmuş olan bu Emir, 1417 yılında vefat etti. Onun ölümünden sonra yerine oğlu Sultan Halil saltanat tahtına oturdu. Sultan Halil de babası gibi Timurlular ile ilişki içerisinde oldu⁵⁸. Onun babasının yerine geçmesinden birkaç yıl sonra Kara-Koyunlular ve Timurlular arasında meydana gelen anlaşmazlıklar Şirvanşahları da etkiledi. Çünkü Timurlu hükümdarı Şahruh, 25 Ağustos 1420 tarihinde Kara-Koyunlu Kara Yusuf'a harp açarak, Türkmenler'e karşı başkenti Herat'tan ayrıldı. Yusuf Bey, Şahruh'un büyük bir ordu ve fillerle üzerine geldiğini duyar duymaz, derhal mukabeleye hazırlandı ve bu sırada ağır surette hastalanmasına rağmen, kendisini bir mahfe içinde taşıttırarak, 50.000 kişilik ordusunun başında Tebriz'den ayrıldı. Ancak Kara Yusuf Tebriz yakınlarındaki Saidabad'da vefat etti. Bu esnada, Türkmenlere hâkim olabilecek bir Şahzadenin orada bulunamaması sebebiyle Kara-Koyunlu ordusu dağıldı⁵⁹.

Bu arada Kara Koyunlu tehlike ve tehdidinden dolayı Timurlulara sadık kalan ve Şahruh'un I. Azerbaycan seferinden sonra da⁶⁰ Timurlu Mirza Ebûbekir'in daha önce Emir Kara Yusuf'un nikahında olan ve onun ölümünden sonra da dul kalmış olan kızının Halilullah'a nikahlanması ile Şirvanşahlar ve Timurlular arasındaki ittifak daha da güçlendirildi⁶¹.

Diğer taraftan Kara Yusuf'un vefat etmesi üzerine Kara-Koyunlular arasında meydana gelmiş olan olumsuz durum fazla uzun sürmedi ve Kara-Koyunlular'ın toparlanması işini Kara Yusuf'un oğlu Kara İskender üzerine aldı. O, Azerbaycan'da Timurlulara karşı savaşılmaya başladı ve Timurlular'ı yenilgiye uğratarak Tebriz'i ele geçirdi. Fakat, siyasi kabiliyete sahip olmayan Kara İskender bu arada bir çok düşman kazandı. Çünkü o, hem Timurlular ve Şirvanşah Halilullah ile, hem de kendi kardeşi Cihanşah ile çekişme ve rekabet içerisinde girdi. Böylece, siyasi kabiliyete sahip olmayan İskender, Kara Yusuf ile Şirvanşah İbrahim arasında var olan barışı bozarak her fırsatta Şirvan'a saldırmayı kendine hedef seçti⁶².

Bu amacın sonucunda 1427 yılında Şirvan üzerine yürüyerek Şemahi'de büyük bir tahribatta bulundu, bunun üzerine Sultan Halil Şirvan'dan firar etti. Bu durum da tamamen savunmasız ve hükümdarsız kalan Şirvan, Derbend'e kadar olan yerlerde Kara-Koyunlular tarafından yağmalatıldı⁶³. Bu dönemde Şirvanşah Halil, Timurlular'a bağlı olduğu için 1429 yılında Şahruh, Kara-Koyunlu İskender'in üzerine yürüyerek onu hezimete uğrattı ve böylece

⁵⁷Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 316.

⁵⁸Gaffarî, a. g. e., s. 193.

⁵⁹Faruk Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 300.

⁶⁰İ. Aka, **Türkmen Hâkimiyeti**, s. 21; İsmail Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular üzerine Seferleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, İzmir 1989, s. 17.

⁶¹Abdürrezak-ı Semerkandî, a. g. e., c. II/I, s. 438.

⁶²Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 318.

⁶³Gaffarî, a. g. e., s. 215; Yahyâ-yı Kazvinî, a. g. e., s. 215.

Şirvanşah ülkesi üzerindeki Kara-Koyunlu baskısı bir süreliğine ortadan kaldırılmış oldu⁶⁴.

İskender bu şekilde hem Timurlular hem de onların vassalı durumundaki Şirvanşahlar ile savaşırken bir yandan da hanedan içerisinde kendisine karşı olan yakınları ile de mücadele etmek zorunda kalmıştı. Ancak İskender, bu mücadelelerde çoğu kez başarı kazanmaktaydı. Çünkü, Selmas savaşından sonra Karabağ'a Şahrüh'un yanına gelerek ona bağlılığını bildiren Kara Koyunlu Ebû Said'in Azerbaycan hakimliği ancak birkaç ay devam edebilmişti. Zira, 835 (1431-32) yılında Azerbaycan tarafından gelen haberciler İskender'in Ebû Said'i öldürerek, bölgeye hakim olduğu ve zulümlerde bulunduğu haberini getirmişlerdi⁶⁵. İskender'in yeniden duruma hakim olmasından sonra, Van Gölü civarının idaresine görevlendirdiği oğlu Yar Ali ahaliden o zamana kadar görülmemiş vergiler almış, bu ise ahalinin onu babasına şikayet etmesine yol açmıştı. Bunun üzerine İskender oğlunu katına çağırarak, fakat Yar Ali babasından çekindiği için⁶⁶ 836/1432 yılında Şirvanşah Halil'e sığınmıştır⁶⁷.

Bu hadise üzerine Şirvanşah zor bir durumda kaldı, çünkü kendisine sığınan Yar Ali'yi babasının isteyeceğini biliyor, tutuklayıp geri vermez ise İskender'in kendi üzerine yürüyerek, başına işler açacağını görüyordu. Sonunda, bu tehlikeden kurtulmak için Yar Ali'yi tutuklayıp, deniz yolu ile Herat sarayına Şahrüh'un yanına gönderdi⁶⁸. Gerçekten de Şirvan hakiminin korktuğu başına geldi ve İskender 836/1432-33 yılının başlarında Şirvan'a girerek, ülkeyi yağmalamaya başladı. Şirvanşah ise korkusundan Mahmudâbâd⁶⁹ mevkiine kaçtı⁷⁰. Bu sebeple de Şirvan'ın büyük bir kısmı onun yönetiminden çıktı. İskender'in Şirvan'da yapmış olduğu tahribattan dolayı da burada yaklaşık olarak bir yıldan daha fazla bir süre güvenlik ve emniyet ortadan kalktı. Şirvan emiri Halilullah, ülkesini ve tahtını tek başına kurtaramayacağını anladığından Timurlular ve Ak-Koyunlular'dan yardım istemeye karar verdi. Bu düşünceyle harekete geçen Halilullah, adamlarından Halik Berdi'yi Şahrüh Mirzaya, diğer bir adamını da Kara

⁶⁴A. Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, İstanbul 1981, s. 365.

⁶⁵Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 132; İsmail Aka, *Mirza Şahrüh*, s. 149.

⁶⁶İ. Aka, *Türkmen Hâkimiyeti*, s. 21.

⁶⁷Abdürrezak-ı Semerkandî, *a. g. e.*, s. 644; V. Minorsky, *A History of Sharvan*, s. 137.

⁶⁸İ. Aka, *Türkmen Hâkimiyeti*, s. 21; Abdürrezak-ı Semerkandî, *a. g. e.*, c. II/II, s. 644; Makrizi, daha önce İskender'in Şemahi'ye gelerek burada katliamda bulunduğunu, bir gün avlanmak üzere ordugahından ayrıldığı zaman, Şirvanşah Halilullah'ın ordugahını basarak, İskender'in oğlu, kızı ve hanımını ele geçirip, oğlunu Şahrüh'a gönderip, kızı ve hanımını ise yanında tuttuğunu, bu duruma üzülen Türkmen Beyi'nin öfkesinden her yeri yağmalayarak, Şirvan'da birçok tahribatta bulunduğunu ve ayrıca Şirvanşah'ın kızı ve hanımını da ele geçirdiğini belirtmektedir. Bkz. Makrizî, *Kitabu's-Sülûk li Mârifeti Düveli'l-Mülûk*, c. IV, yay. Said Aşur, Kahire 1972, s. 950-951.

⁶⁹Mahmudabad, Hazar denizine yakın Gävbârî ovasında kurulmuştur. Müstevfi onun Gazan Han tarafından inşa edilmiş olduğunu belirtir. Bkz. G. LE Strange, *a. g. e.*, s. 176.

⁷⁰İsmail Aka, *Türkmen Hâkimiyeti*, s. 21; Tihrani, *a. g. e.*, s. 107; Terc., s. 75.

Yülük Osman Bey'e elçi olarak gönderdi. Bu elçiler de Şirvan'ın sıkıntılı ve kötü durumunu anlattılar⁷¹. Ermeni Müverrihi Toma'ya göre, Şirvanşah yanına ülkesindeki bazı kadı ve müderrisleri de alarak Şahruh'un yanına gitmiş, başlarına toprak döküp yakalarını yırtmak sureti ile İskender'in yaptıklarını Çağatay hükümdarına anlatmışlardı⁷². Memlûk tarihçisi olan Makrizi, Şirvanşah Halilullah'ın ayrıca kendisine yardım edilmesi için hanımını da Şahruh'un hanımının yanına gönderdiğini belirtmektedir⁷³. Bu gelişmeler olurken 838/1434 yılında Cihanşah Mirza, kardeşi İskender'e karşı Şahruh Mirza'nın hizmetine girdi⁷⁴. Diğer taraftan aynı yıl içinde Sultan Halil'in kardeşleri Keykubad ve İshak da Halilullah'a baş kaldırdılar. Ancak Timurluların yardımı ile bunlar da etkisiz hale getirildiler⁷⁵.

Şahruh Şirvan'ın Kara-Koyunlu İskender tarafından bu sıralarda tahrip ve yıkıma uğraması ile kendisini metbû olarak tanımış olan Şirvanşah'ın vâki istirhamı üzerine, 1435'te Azerbaycan'a III. ve son seferine çıkmaya hazırlandı⁷⁶. Bu arada Şahruh, Azerbaycan'a yürümeden önce oğlu Cuki Mirza ve Şirvanşah Halilullah'ı Kara-Koyunlu İskender'in üzerine gönderdi⁷⁷. Diğer taraftan yardım talebini alan Ak-Koyunlu Osman Bey de Diyarbekir'den çıkarak Erzurum ve Azerbaycan yönüne doğru harekete geçti⁷⁸. Osman Bey Erzurum'a vardığı zaman bu sırada İskender adına orayı vali olarak Duharlu Pir Ahmed yönetmekteydi. Ak-Koyunlular'ın saldırısı karşısında Duharlu Ahmed Bey, aman dileyerek şehri Osman Bey'e teslim etti. O, Erzurum'u aldıktan sonra da adamlarından Mihter Bayezid'i Şirvan Emiri Halil'in elçisi ile beraber Şahruh Mirza'nın yanına gönderdi. Timurlu hükümdarının yanına gelen Mihter Bayezid, Erzurum'un alınması, Azerbaycan'ın bazı vilayetlerinin yağmalanması ve Osman Bey'in Şirvan emirine yardım için hareket ettiğini arz etti. Şahruh Mirza da, Şirvan'ın İskender'in zulmünden kurtarılması için Azerbaycan'a doğru harekete geçti⁷⁹. İlerlemelerine devam eden Timurlular, çok geçmeden Rey vilayetine geldiler. Burada ordusunu takviye eden Şahruh Mirza, kış mevsiminin geçmesiyle Sultaniye yolundan Tebriz'e geldi. Azerbaycan'ın bir çok yerini ele geçirerek vilayetlerin çoğuna darugalar ve memurlar tayin etti. Daha sonra da İskender'in kutval (Kale muhafızı) larının koruduğu Alıncak

⁷¹Tihrani, a. g. e., s. 107;Terc. s. 75; Faruk Sümer, **Kara Koyunlular**, 133;İ. Aka, **Mirza Şahruh**, s. 150.

⁷²İsmail Aka, **Türkmen Hâkimiyeti**, s. 21.

⁷³Makrzi, a. g. e., c. IV, s. 951.

⁷⁴Yahyâ-yı Kazvinî, a. g. e., s. 215.

⁷⁵Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevârih**, Neşr. Abdülhüseyn-i Nevâî, c. XI, Tahran 1349, s. 104; Gaffarî, a. g. e., s. 193.

⁷⁶Faruk Sümer, "Kara-Koyunlular", s. 302.

⁷⁷İsmail Aka, "Şahruh'un Kara-Koyunlular üzerine Seferleri", s. 17.

⁷⁸İlhan Erdem, "Ak-Koyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt XXXIV, Sayı 1-2 1990'dan ayırbaşım, Ankara 1990, s. 107.

⁷⁹Tihrani, a. g. e., s. 108;Terc. s.76.

kalesini kuşatma altına aldı. Bu haber üzerine İskender, Şirvan'ı bırakarak Erzurum yolundan Osmanlılar'a sığınmak için harekete geçti. Ancak bu sırada Erzurum Kara Yülük Osman Bey'in yönetimine geçmişti. Kara-Koyunlu İskender'in Şirvan'ı terk ederek kaçtığı haberini alan Şahruh Mirza, Şahzade Cuki Mirza'yı altmış bin süvari ve Şirvanşah Halilullah, Emir Baba Hacı, Emir Yusuf Celil ve Emir Muhammed-i Emirem gibi beylerle birlikte saldırması için onun arkasından gönderdi⁸⁰. Bu arada, bir elçiyi de alalacele bir şekilde Kara Yülük Osman Bey'in yanına göndererek Kara-Koyunlu İskender'in yolunu kesmesini istedi. Bu sırada Osman Bey tek başına İskender'e karşı koyacak kadar askeri olmamasına rağmen İskender ile savaşmak için harekete geçti⁸¹. Ancak, köşeye sıkışmış olan İskender ile Erzurum önlerinde yaptığı muharebeyi ağır bir şekilde yaralanarak kaybetti. Almış olduğu bu yaralar sonucunda da hayatını kaybetti⁸². Kara Yülük Osman Bey'in hayatını kaybetmesinden sonra Erzurum'u ele geçirmiş olan Kara-Koyunlu İskender ise, Timurlu Şahzade Cuki Mirza'nın şehre gelmek üzere olması üzerine, burada daha fazla kalamadı. Bu sebeple Osmanlılara sığınmak üzere Erzurum'u terk etti. Onun peşinden giden Cuki Mirza ise, Akşehir'e kadar onu kovaladı, ancak babası Şahruh'un Anadolu'dan geri dönmesi için emir vermesi üzerine de İskender'i takip etmekten vazgeçti⁸³. Böylece, Kara-Koyunlu İskender'in Şirvan'a karşı gerçekleştirdiği saldırı Timurlular tarafından bertaraf edildiği gibi, İskender Şirvan'a saldırmakla hayatının siyasi hatasını yaparak ülkesini terk etmek zorunda kalarak Kara-Koyunlu hâkimiyetini de kaybedecek olan olayların başlangıcına sebep oldu.

Şahruh'un Ölümünden Sonra Şirvanşahlar'ın Timurlu ve Türkmenlerle ilişkileri

Timurlu Şahruh'u metbû tanıyan Şirvanşah Halilullah ise, Kara-Koyunlu hakimiyetini tanımayarak kendisi ve ülkesi için önemli bir siyasi karar verdi. Aynı zamanda Kara-Koyunlular arasındaki çekişmelerden de istifade ederek ülkesini güven altında tutmayı başardı⁸⁴. Babası Emir İbrahim gibi siyasi dehası ile Şirvan'ı başarılı bir şekilde yönetmiş olan Halilullah, 1462 yılında öldü. Onun ölümünden sonra yerine oğlu Ferruh Yesar geçti⁸⁵. Ancak Ferruh Yesar'ın Şirvan tahtına geçmesi ile Şirvanşah ülkesi yeniden Kara-Koyunluların tehdidine maruz kaldı. Çünkü Kara-Koyunlu

⁸⁰Cafer b. Muhammed el-Hüseynî, **Tarih-i Kebir**, Alm. Terc. Abbas Zeryab-ı Khoşî, Der Bericht über die Nachfolger Timurs aus dem Tarih-i Kabir des Gaferî ibn Muhammed al-Husaini, Mainz 1960, s. 86; Tihrani, **a. g. e.**, s. 109;Terc. s.76-77; İlhan Erdem, **a. g. m.**, s. 107.

⁸¹Tihrani, **a. g. e.**, s. 110;Terc. s. 76-77.

⁸²Tihrani, **a. g. e.**, s. 113-4-5;Terc. s.77-78.

⁸³Abdürrezak-ı Semerkandî, **a. g. e.** .s. 686;İ.Aka, "Şahruhun Kara-Koyunlular üzerine seferleri", s. 18.

⁸⁴Süleyman Aliyarlı, **a. g. m.**, s. 317.

⁸⁵Gaffarî, **a. g. e.**, s. 193.

hükümdarlığına Şahruh tarafından atanan Cihanşah⁸⁶, Şahruh'un ölümünden sonra güçlenerek Azerbaycan ve civarındaki bölgeleri hakimiyeti altına almaya başladı. Bağdad'ı da aldıktan sonra bu fethini etrafa duyurmak üzere, Timurlu Ebû Said ile Ak-Koyunlu Hasan Bey'e elçiler gönderdi. Cihanşah, kışı Tebriz'de geçirip, hazırlıklarını gördükten sonra da, 1467 yılında kendisine bağlılık göstermeyen Şirvanşah Ferruh Yesar'ı itaat altına almaya karar verdi⁸⁷. Bu amaçla da Şirvanşah'a elçiler göndererek Şirvan'ı ele geçireceğini bildirdi. Bu durum karşısında Şemahi ve Şirvan vilâyeti sakinleri Kara-Koyunlu Türkmen ordusunun korkusundan ülkelerini terk etmeye karar verdiler⁸⁸. Bu sebeple de ağırlıkları, malları ve çocuklarını Derbend tarafına taşımaya başladılar. Ancak, Cihanşah Mirza son anda Şirvan üzerine gitmekten vazgeçip Diyarbekir tarafına doğru harekete geçti ve Şirvanlılar da böylece onun saldırısından korunmuş oldular⁸⁹.

Aynı yıl içinde 11 Kasım 1467 tarihinde Uzun Hasan Bey'in ani bir baskınla, Cihanşah'ın ordugâhını basarak Kara-Koyunlular'ı büyük bir yenilgiye uğratması Şirvanlılar için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Çünkü, bu baskında Cihanşah ile birlikte Şahzade Mehmed de öldürüldü⁹⁰ ve Cihanşah'ın ortadan kaldırılması ile de Şirvan ülkesi için Kara-Koyunlu tehlikesi tamamıyla ortadan kalktı. Aynı zamanda, Uzun Hasan Bey'in Cihanşah üzerindeki bu beklenmeyen zaferi büyük bir etki meydana getirdi. Böylece Ak-Koyunlular, Kara-Koyunlular'ın İran'daki topraklarını ele geçirerek Timurlular'ın komşusu oldular⁹¹. Uzun Hasan Bey, Kara-Koyunlular'ın yerine geçmesinin, aşiretinin eski dostu olan Timuroğulları tarafından iyi karşılanacağını ümit ediyordu. Fakat Ebu Said, iki düşman Türkmen aşireti arasındaki mücadeleden yararlanarak Batı İran'ı geri alabileceğini hesap ediyordu. Bunu da Cihanşah'ın oğlu Hasan Ali teşvik ediyordu. Hasan Ali'nin ricası üzerine Ebu Said, Uzun Hasan Bey'e savaş ilanı ile batıya doğru ilerlemeye başladı⁹². Sultan Ebu Said bu şekilde ilerlemesine devam ederken bir elçi göndererek Şirvanşah Ferruh Yesar'ın da kendisine yardımcı ve destekçi olmasını; tahıllar, gıda maddeleri ve diğer yönlerden katkıda bulunması ve Ak-Koyunlulara karşı cephe almasını istedi. Aynı zamanda, aralarındaki bağı güçlendirmek için Şirvanşah'dan kızını da istedi⁹³. Bu arada Uzun Hasan Bey de, Azerbaycan'daki Ak-Koyunlu, Şirvanşah ve Erdebil Safevîleri'nin güçlerini birleştirerek bir cephe ile Timuriler'e karşı çıkma fikrini ortaya attı. Bu amaçla Şirvanşah Ferruh

⁸⁶Abdürrezak-ı Semerkandî, a. g. e., s. 690.

⁸⁷İsmail Aka, *Türkmen Hâkimiyeti*, s. 67.

⁸⁸Tihrani, a. g. e., s. 374;Terc. s. 226.

⁸⁹Tihrani, a. g. e., s. 375;Terc. s. 227.

⁹⁰Tihrani, a. g. e., c. II. s. 425; Terc., s. 257; Hinz, a. g. e., s. 43-44.

⁹¹Roemer, "The Türkmen Dynasties", *CHI*, vol. VI. Cambridge 1993, s. 174.

⁹²Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul 1993, s. 431.

⁹³Tihrani, a. g. e., s. 481;Terc. s. 291.

Yesar'a elçisi ile birlikte gönderdiği mektupta, "Çağataylar er geç bu ülkeden gidecekler. Sen onların dostluğundan ne fayda görebilirsin?" diyerek Şirvanşah'ın Timurlulara karşı cephe almasını istedi⁹⁴.

Ak-Koyunlu ve Çağataylar arasındaki anlaşmazlık bu şekilde kızışırken, Uzun Hasan Bey'i yok etmek azminde olan Ebû Said, Azerbaycan'a girerek Ak-Koyunlular'ın hakim oldukları aşağı Aras ve aşağı Kür bozkırlarında yol aldı⁹⁵. Daha sonra da, kurultay'ın toplanmasını buyurarak kışlanacak yerin kararlaştırılmasını istedi. Görüşmeler sonunda, öteden beri Timurlu hükümdarlarının, yani vaktiyle bu bölgelere seferde bulunan Timur ve oğlu Şahruh'un kondukları yer olması bakımından Karabağ'a gidilmesinin uygun olacağına karar verildi. Bu düşünce ile Miyâne'den hareket edildi. Timurlular, Karabağ'a doğru harekete geçerek şehre 7 fersah yaklaştıklarında, yiyecek yokluğundan dolayı Mahmudâbâd'a gitmeye karar verdiler. Esasen, Şirvanşah da önceden elçiler göndererek kendilerine taraftar ve bağlı olduğunu bildiriyordu. Yolda, otları zehirli olan bir ovaya geldiler. Üstelik buranın suları da iyi değildi. Burada epeyce hayvan telef olduktan sonra, Mahmudâbâd'a gelindiğinde kıtlık baş göstermiş, 1 men arpa 5 Tenge'ye yükseldiği halde bulunmaz olmuştu. Bu sebeple de, Şirvan tarafından gemilerle yiyecek sağlanması yoluna gidilmişti. Karavullar arasında ufak tefek çarpışmaların başlaması yanında, Hasan Bey, Ebu Said'in Horasan'dan gelen cephanesini de ele geçirmeyi başardı. Ebû Said bundan sonra Şeki valisi Abdülgaffar ile Şirvan hâkimi Ferruh Yesar'a elçiler göndererek, tahıl ve erzak talebinde bulundu ve bu isteği yerine getirildi. Lâkin Ak-Koyunlu askerlerinin baskısı da gittikçe artıyordu. Bu yüzden Ebû Said, Mahmudâbâd'ın karşısına gitmek üzere buradan ayrılmaya karar verdi. Güç şartlar altında bataklıkları aşmak sûretiyle sürdürülen bir yolculuktan sonra, bir tarafının deniz, diğer tarafının ise Kür ırmağının aktığı bir yere ordugâh kurdular. Kara tarafında ise, arabaları dizdiler ve hendek kazarak savunma tedbiri aldılar⁹⁶.

Ebû Said, kışı burada çıkarıp, baharda düşman üzerine gitmek niyetinde idi. Ancak Ak-Koyunlular burada da, Çağatayları sıkıştırmaya devam ettiler. 3.000 kişilik bir Ak-Koyunlu askerinin gece baskını oldukça zarar vermişti⁹⁷.

Ancak birkaç gün sonra Ebu Said'in karargahından Şirvan'a gidecek olan herkese yol açıldı. Bunun üzerine peş peşe Şirvan'dan Timurlu karargahına tahıl getirilerek alım satım yapılmaya başlandı. Bu sırada, Uzun Hasan Bey'e Sultan Ebu Said Mirza'nın ordusunun bir fersah uzağında bir geçit yeri olduğu, orada Şirvanlı tacirlerin alım satım ile

⁹⁴Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 320.

⁹⁵Rene Grousset, a. g. e., s. 431.

⁹⁶Tihrani, a. g. e., s. 481; Terc., 291; İsmail Aka, **Türkmen Hâkimiyeti**, s. 80.

⁹⁷İsmail Aka, **Türkmen Hâkimiyeti**, s. 81.

meşgul oldukları haberi verilince, Osman Bey b. Cihangir Mirza'yı, Hamza Bektaş ve 100 sıvari ile oraya gönderdi. Onlar da bir çok Çağatay'ı öldürerek yağmada bulundular. O zamana kadar Timurlular ile anlaşmış ve aralarında birlik sözü bulunan Şirvanlılar, Sultan Ebu Said Mirza'dan ümitsizliğe düştüler. Ardından Uzun Hasan Bey'e elçi göndererek aralarında anlaşma sağlamaya çalıştılar. Bu arada Çağataylılardan uzak durarak, tahıl satışını ve diğer ticari işlemleri de yasakladılar⁹⁸. Bu tedbirlerle Uzun Hasan Bey kendisine karşı sefere çıkan Ebu Said'i daha da güç durumda bırakmak için, Şirvanşah Ferruh Yesar'ı, ırmak üzerindeki köprüleri de yıkmaya mecbur etti⁹⁹. Bu şekilde Şirvanşahlar'ın Hasan Bey'e yaklaşımları ile Çağatay askerlerinin sıkıntıları artmaya başladı¹⁰⁰.

Ak-Koyunlular'ın artık iyice ağırlıklarını koymaya başlamaları ve tehditlerin artması üzerine Şirvan hâkimi Ferruh Yesar, 4 Receb 873 (18 Ocak 1469) tarihinden itibaren Çağataylar'dan yüz çevirip muhalefete başladı. Şirvan hâkiminin bu tutumu üzerine Ebû Said, Erdebil'e dönmeye karar verdi. Büyük güçlüklerle bataklıklar aşmak sûreti ile gerçekleştirilen dönüş sırasında, ağır kayıplar verilmiş ve pek çok hayvan telef olmuştu¹⁰¹. Timurlular iyice yıpratıldığı için Ak-Koyunlu askerleri Ebu Said'in askerlerini muhasaraya alıp onu çok ağır bir vaziyette, kış aylarının soğuğu, erzak ve yem yokluğu durumunda savaşmaya mecbur bıraktılar¹⁰². Ebu Said esir alındıktan sonra, bir grup Türkmen emirinin de ittifakıyla Şirvan kadısı onun için ölüm hükmünün verilmesini teklif etti¹⁰³. Uzun Hasan Bey de Timurlu hükümdarının yaşamasının tehlike yaratabileceği düşüncesiyle, onu öldürmüş olduğu Şahruh'un haremi olan Gevherşad Begüm'ün kanına bedel olarak Yadigar Mehmed'e teslim etti. Yadigar Mehmed'in nökerleri de onu öldürdüler¹⁰⁴. Böylece Timur zamanında, hem Şirvanşahlar'ın hem de Ak-Koyunlular'ın Timurlular'a olan bağlılıkları bu olaydan sonra son buldu. Şirvanşahlar için Timurluların yerini artık Ak-Koyunlular almaya başladı. Uzun Hasan Bey'i metbû tanıyan Şirvanşah kendisine ve ülkesine karşı gelecek tehlikeleri yeni koruyucusu sayesinde önlemeye çalıştı.

Uzun Hasan Bey'in 1478 yılında vefat etmesinden¹⁰⁵ sonra, yerine en büyük oğlu Sultan Halil geçti. Fakat, bir süre sonra ona karşı saltanat

⁹⁸Tihrani, a. g. e., s. 484; Terc., s. 292-293.

⁹⁹Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ*, Çev. Necati Lügal, İstanbul 1997, c. IV, s. 551; Hinz, a. g. e., s. 46.

¹⁰⁰Yahyâ-yı Kazvinî, a. g. e., s. 220.

¹⁰¹İsmail Aka, *Türkmen Hâkimiyeti*, s. 81.

¹⁰²Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 320.

¹⁰³Hvandmîr, a. g. e., c. IV, s. 93; Tihranî, a. g. e., c. II, s. 490; Terc., s. 296; Süleyman Aliyarlı, a. g. m., s. 321.

¹⁰⁴Tihranî, a. g. e., c. II, s. 491; Terc., s. 297.

¹⁰⁵Walther Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, Ankara 1992, s. 57.

mücadelesine girişen Yakub Bey Ak-Koyunlu hükümdarı oldu¹⁰⁶. Yakub Bey'in Ak-Koyunlu hükümdarı olması ile de Şirvanşahlar ile olan dostluk sürdürüldü. Vassal Şirvan Devleti ile siyasal bağlar, Yakub Bey ile Şirvanşah Ferruh Yesar'ın kızı Gevher Sultan Hanım arasındaki evlilikle sağlamlaştırıldı¹⁰⁷. Yakub Bey'in Şirvanşah Ferruh Yesar'ın kızı Gevher Hanım'dan Murad ve Baysungur adlarında iki oğlu oldu¹⁰⁸.

Ayrıca Ferruh Yesar ile Yakub Bey arasında yapılan bir anlaşma ile Şirvanşah ihtiyaç duyulması halinde askeri hizmet sunmayı ve her yıl 5000 tümen haraç ödemeyi kabul etti. Bu antlaşmaya her iki taraf da aynı ölçüde saygı gösterdi. Örneğin 888/1483 yılından önce Yakub Bey Ak-Koyunlu topraklarına sığınan bir Şirvanlı'nın sınır dışı edilmesinde Şirvanşahla işbirliği yaptı¹⁰⁹. Ancak, Yakub Bey döneminde Şirvanşahlar tarihlerindeki en büyük tehlike ile karşılaşmaya başladılar. Bu tehlike, Erdebil'deki Safevîler idi. Zamanında Uzun Hasan Bey, Safevî şeyhi Cüneyd'i ülkesine kabul ederek onunla dostluk kurmuş¹¹⁰ ve kız kardeşi Hatice Begüm'ü Şeyh Cüneyd'le evlendirerek onun taraftarlarından yararlanmaya çalışmıştı¹¹¹. Ancak daha sonra Cüneyd, Erdebil'e dönmek için Uzun Hasan Bey'den izin alarak Ak-Koyunlu ülkesinden ayrılmıştı¹¹². Diyarbekir'den Azerbaycan'a dönmüş; fakat orada umduğunu bulamayınca Çerkesler üzerine yürürken Şirvanşah Halilullah'ın saldırısına uğrayarak, 4 Mart 1460'da Tabersaran yakınlarında Kür nehrinin kıyılarında öldürülmüştü¹¹³. Böylece Şirvanşahlar, ileride hanedanlarına son verecek olan bir düşmanlık kazanmışlardı.

Cüneyd'in ölümünden sonra aynı zamanda Uzun Hasan Bey'in yeğeni de olan oğlu Haydar babasının yerine geçti¹¹⁴. Haydar, Uzun Hasan Bey'in

R. Quiring-Zoche, "Aqqoyunlu", EI, V, II, London and New York 1987, s. 116.
Muhyiddin Gülşeni, Menakıb-ı İbrahim Gülşeni, Neşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1982, s.115; John E. Woods, The Aqqoyunlu Clan, Confederation, Empire, Chicago 1976, s. 147;Türkçe Çev. Sibel Özbudun, 300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular, İstanbul 1983, s. 239-240.

Yahyâ-yı Kazvinî, a. g. e., s. 224.

Woods, Terc. s. 278

Âşık Paşa Zâde,Tevârih-i âl-i Osman, Ali Bey Neşri, İstanbul 1332, s.267;Selâhattin Tansel, Sultan II. Bâyezî't'in Siyasi Hayatı, İstanbul 1966, s. 232; Hinz, a. g. e., s. 26.

Yahya-yı Kazvinî, a. g. e., s. 239; M. K. Youssef Jamâlî, The Life and Personality of Shah Ismail I., Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy, University of Edinburgh 1981, s. 34; H. R. Roemer, " Dynasties", s. 172; John Andrew Boyle, "İran'ın Millî Bir Devlet Olarak Gelişmesi ", Çev. Berin U. Yurdadoğ, Belleten, c. XXXIX, Sayı 156, s. 653; Rustam Shukurov, "The Campaign of Shaykh Djunayd Safawi against Trebizond (1456 ad/860H)", Byzantine and Modern Greek Studies, Volume 17, 1993, s. 130.

¹¹²İskender Beg-i Türkmen, Târih-i âlem ârâ-yı Abbâsî, c. I, Tahran 1314, s. 18.

¹¹³İskender Beg-i Türkmen, a. g. e., c.I, s. 18;Yahya-yı Kazvinî, a. g. e., s. 238; Tahsin Yazıcı, "Cüneyd-i Safevî", DİA, c. VIII, İstanbul 1993, s. 124.

¹¹⁴İskender Beg-i Türkmen, a. g. e., c. I, s. 18.

kızı Halime Begi Ağa ile evlenerek¹¹⁵ Ak-Koyunlular ile olan münasebetlerini daha da güçlendirerek babası gibi Şirvan'ı almak istiyordu. Bunun için de bütün zamanını bu akın için kılıçlar ve mızraklar hazırlamakla geçirdi. Anadolu, Tâliš ve Siyahkuhtan'dan birçok insan onun etrafında toplandı. Bu insanlar ibadetlere ehemmiyet vermeyerek onu tanrıları gibi görmekteydiler¹¹⁶.

Şeyh Haydar, cesur, kılıç ve ok kullanmada usta biri idi. Bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra amacını gerçekleştirmek için harekete geçmeye karar verdi¹¹⁷. Fakat Şeyh Haydar'ın Çerkesler'e ulaşması, Şirvan'da Derbend'i geçmeksizin mümkün değildi. Çünkü, Çerkesler'in yaşadıkları Kuzey Kafkasya'ya giden yol, zarurî olarak Hazar denizinin batı kenarından, dağların deniz kıyısına çok yaklaştığı yerde bulunan tahkim edilmiş Derbend'den geçmekte idi; burada yalnız dar bir boğazdan başka geçit de yoktu. Derbend, bunun için zapt olunmaz bir liman kalesi sayılırdı; bunun için ona Demir kapu adı verilmişti¹¹⁸. Buradan geçmek için de buranın hakimi olan Şirvanşah Ferruh Yesar'in izin vermesi gerekiyordu. Şeyh Haydar Sultan Yakub'a başvurarak Şirvanşah'ın geçişine izin vermesi için yardım istedi. Sultan da Şeyh'in Derbend'den geçişine izin vermesi için Ferruh Yasar'e bir ferman yazdı. Şirvanşahi bu işin uzun olacağını, Şirvan'ın yoksul insanların Haydar'ın zulmüne uğrayacağını bilmesine rağmen sultanın emrine itaat etti ve Şeyh'in Derbend'den geçmesine izin verdi. Şeyh Haydar 10.000 kişi ile Çerkes topraklarının yolu üzerinde bulunan Derbend'i geçti. Zarar ziyan vererek esirler alıp galip olarak Erdebil'e döndü¹¹⁹. Erdebil'de halka akından getirdiği ganimetleri, bilhassa kız ve erkek, güzel Çerkes esirlerini dağıttı: aynı zamanda muridlerine de, bütün kazançlarını silah ve harp malzemesi edinmek için harcamalarını emretti¹²⁰. O, ganimetin bir kısmı ile kadın ve erkeklerden oluşan esirlerden bazılarını Sultan Yakub'a köle olarak gönderdi. Ertesi yıl da aynı şekilde hareket ederek ününü arttırdı. Bu durum çevredeki hükümdarları tedirgin etti. Hatta Osmanlı Devleti, güçlü ordusu ve hakimiyetine rağmen şeyhin idaresi altında gerçekleştirilen bu akınlardan endişelendi. Çünkü şeyhin bir çok taraftarı¹²¹ onun teb'ası

¹¹⁵Mirza Muhammed Masum, *Tarih-i Selatin-i Safeviyye*, Neşr. Seyyid Emir Hasen Alidî, Tahran 1351, s. 6; Yahya-yi Kazvinî, *a. g. e.*, s. 239.

¹¹⁶Fazlullâh b. Rûzbihan Hunci-i İsfahani, *Tarih-i Alem Aray-ı Emîni*, Persian text edited by John E. Woods, London 1992, s. 274; V. Minorsky, *Persia A.D 1478-1490*, London 1957, 67.

¹¹⁷İsfahani, *a. g. e.*, s. 275; Minorsky, *Persia*, s. 68.

¹¹⁸Hinz, *a. g. e.*, s. 69.

¹¹⁹İsfahani, *a. g. e.*, s. 277; Minorsky, *Persia*, s. 69.

¹²⁰Hasan-ı Rumlu, *a. g. e.*, c. XI, s. 412; Hinz, *a. g. e.*, s. 70.

¹²¹Cüneyd'in atalarından olan Şeyh Safi Anadolu ve Kuzey Suriye'de bulunan Türkmen kabileleri arasında geniş bir taraftar kitlesi bulmayı başarmıştı. Bu sebeple Şeyh Cüneyd'in yıllar sonra Erdebil'den ayrıldıktan sonra Anadolu ve Suriye'ye gitmesi sebepsiz değildi. Bkz.V. Minorsky, "Shaykh Bali-Efendi on The Safavids", *BSOAS*, XX, 1957, s. 439.

durumundaydı¹²². Ayrıca Şeyh Haydar büyük başarıları ve cömertliği sayesinde itibarını artırdığından her yerden pek çok kimse onun bayrağı altında toplanmaya başlamışlardı¹²³. Erdebil şehrinin Tebriz'e yakın olduğu ve bir gün bu kıvılcımın alevleneceği bilinmekteydi. Henüz bu kıvılcım alevlenmeden söndürülebilirdi. Fakat Sultan Yakub, Şeyh Haydar'ın dayısı olmasından dolayı yeğenine bir şey yapmak istemiyordu. Onun hareketini bir karıncanın hareketine benzetmekteydi. 1487 yılında, Şeyh Haydar ikinci Çerkes akınından beraberinde 6.000 esirle beraber döndüğü zaman, Sultan Yakub onun Tebriz'e gelmesini istedi. Şeyh Haydar eski bir hırka giyerek, başına kirli bir takke koyarak beraberindeki birkaç zavallı adamla beraber Tebriz'e gelerek Şah Hüseyin Tekkesi'ne yerleşti. Sultan Yakub, Şeyh Haydar'ı kaldığı tekkede ziyaret ederek onurlandırdı. Bir sonraki gün de Şeyh Haydar hükümdarın huzuruna geldi. Herkes Şeyh Haydar'ın bu savaş sevdasından vazgeçirilmesi ve özellikle de Anadolu'daki halifeleri ile irtibatının kesilmesi gerektiğini Yakub Bey'e söylediler. Fakat sultan, "Bir şeyhin akınından ne olabilir? Bir derviş ne yapabilir?" dedi¹²⁴. Sultan sözlerine devam ederek, "Eğer ondan şüpheleniyorsanız itaat yolundan ayrılmaması için ondan söz alın. Eğer sözünden dönerse başı sarayımıza geri gelir." dedi. Bunun üzerine bir Kur'an getirildi ve Kadı İsa'nın huzurunda kendisine yemin ettirildi. Fakat, Haydar'ın yanında yemin ve sözün bir değeri bulunmamaktaydı¹²⁵.

Çünkü babasını öldürmüş olan Şirvanşahlar'dan intikam almak düşüncesindeydi. Bu nedenle de uygun bir zaman için beklemekteydi. Çok geçmeden de Sultan Yakub Orta İran'da kışlakta iken, Şeyh Haydar planlarını gerçekleştirmek için sultanın kendisinden uzakta olmasını fırsat bilerek, 1488 yılı başlarında Çerkes gazası için annesini Kum'a, sultanın huzuruna göndererek izin istedi. Şeyh Haydar'ın annesi saray haremindedir ve oğlunun planlarını gerçekleştirmesi için her yolu dener. Sonunda Yakub Bey'in yeğeninin yeminine güvenmesinden faydalanarak, Şirvanşah'ın Şeyh'e yardımcı olması için bir fermanı almaya muvaffak oldu. Şeyh annesi dönünce Erdebil'den Şirvan'a gitmek için yola koyuldu. Bu suretle her gün, mürid gruplarıyla birlikte halifeleri, bilhassa Taliş, Siyahkuh ve Şamlu ahalisinden birçok kişi onun bayrağı altında toplandı. Onun etrafında toplanan bu insanların çoğu bilgisiz ve cahildi; bunlar Aras nehrine ulaşarak ilerlemelerine devam ederek Berdaa havalisindeki Calpert civarına geldiklerinde burayı yağmalamaya başladılar¹²⁶. Şeyh Haydar nehri geçtikten

¹²²İsfehani, a. g. e., s. 277; Minorsky, *Persia*, s. 69; Hüseyin Mircaferi, a. g. e., s. 382.

¹²³Hinz, a. g. e., s. 70.

¹²⁴İsfehani, a. g. e., s. 278-279; Minorsky, *Persia*, s. 70.

¹²⁵Haşim Hicazifer, *Şah İsmail-i evvel ve Ceng-i Çaldıran*, Tahran 1374, s.37; Hinz, a. g. e., s. 70.

¹²⁶İsfehani, a.g.e., s. 280; Minorsky, *Persia*, s. 71; Haşim Hicazifer, a.g.e., s.37; Hinz, a.g.e., s.71.

sonra Şirvanşah'a adamlarından birini göndererek başında bulunduğu topluluğun Çerkesler ile savaşmak niyetinde olduğunu ve Sultan Yakub'un vermiş olduğu ferman gereğince Derbend yolunu açarak kendisine yardımcı olmasını istedi. Fakat asıl amacı, gönderdiği bu elçisi vasıtasıyla Şirvan'ın durumu hakkında bilgi elde etmektir¹²⁷. Safevî Şeyhi'nin elçisi Şirvan'a vardığında Şirvanşah, çocuklarından birinin sünnet düğününü yapıyordu. Burada tam bir barış havası vardı. Mızrakların yerini flütler, kalkanların yerine ise ziller almıştı. Şirvanşah Şeyh Haydar'ın elçisini kabul ettikten sonra, bu elçi ile birlikte kendi elçisini de beraberinde savaş malzemeleri ve atlarla ona gönderdi. Şeyhin elçisi bu elçi ile birlikte dönerek Şeyh Haydar'a Şirvanşah'ın gaflet içinde olduğunu, bu fırsatı kaçırmamanın akıl karı olmadığını bildirdi. Bunun üzerine Şeyh Haydar Şirvanşah'ın elçisine kaba davranarak ona babasının intikamını almak için geldiğini ve adamlarının Şemahi şehrine gireceklerini efendisine söylemesini emrederek onu yaya olarak geri gönderdi. Böylece kendisinin Şirvanşah'a karşı harekete geçtiği kısa zamanda öğrenilemeyecekti. Elçi durumu gelip açıkladığında herkes bir yerlere kaçmaya başladı. Şirvanşah bu durum karşısında endişelenmeye başladı; çünkü ordusunu dağıtmıştı ve Şeyhin kötülükleri bilinmesine rağmen hazırlıklar yapılmamıştı. Bu durumda Şeyh Haydar'ın zaferi kazanacağı açıktır¹²⁸. Küçük bir ordu ile direnmek imkansız olduğu için de Şirvanşah ailesini mallarını ve Şemahi halkını o civarda bulunan Gülistan kalesine gönderdi. Kendisi de şehri savunmak üzere orada kaldı. Bir gün sonra Şeyh Haydar, mavi giyinmiş ve başına kırmızı bir takke koyduğu halde suları ile beraber şehrin önüne gelmişti. Şirvanşah burada durarak direniş gösterdi. Fakat Şirvan askerleri fazla direniş gösteremediler, bunun sonucunda Şeyh Haydar onları yenilgiye uğrattı. Daha sonra da Şemahi'ye girerek burada bulunanları kılıçtan geçirdi ve burayı kan gölüne çevirdi¹²⁹. Kasabayı yakarak Gülistan kalesine yöneldi. Kalenin eteklerine gelerek burayı top ve mancınık atışına tuttu. Çaresiz bir duruma düşen Şirvanşah, Sultan Yakub'tan yardım istemek zorunda kaldı. Sultan'a çok belagatli bir mektup göndererek, Haydar'ın büyük bir ordu ile Şirvan'a saldırdığını, eğer oraya boyun eğdirirse onun bununla yetinmeyeceğini daha fazla toprak isteyeceğini ve Ak-Koyunlular'ın zarar ve ziyanının daha çok olacağını belirterek yardımına bir ordu gönderilmesini istedi. Şirvanşah'ın habercisi Sultaniye yazlıklarından biri olan Güzeldere'de Sultan'a efendisinin haberini ulaştırdı. Bu haber, Sultan'ın gazabını harekete geçirdi. Şirvanşah'a yardım etmek ve Müslümanların kanını kısas için askerlerini yardım amacıyla ona gönderdi¹³⁰. Sultan Yakub'un askerleri, Güzeldere'den Şirvan'a doğru hareket

¹²⁷Hinz, a. g. e., s. 72.

¹²⁸İsfehani, a. g. e., s. 281; Minorsky, *Persia*, s. 72.

¹²⁹Anonymous, "The Travels of A Merchant in Persia", Trans. C. Grey. *A Narrative of Italian Travels in Persia*, London 1873, s. 185; İsfehani, a. g. e., s. 282; Minorsky, *Persia*, s. 73.

¹³⁰İskender Beg-i Türkmen, a. g. e., c.I, s.19; Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c.XI, s. 416; Hvandmîr,

ettiler. Sultaniye'den Erdebil'e kadar hiç dinlenmeden ilerlediler. Bu arada Sultan Yakub da 7 Haziran 1488'de Erdebil nehrine ulaştı. Burada Ömer Bey Çekiri Sultan'ın huzuruna çıkarak Çekirlü askerlerinin durumunu arz etti. Daha sonra oradan ayrılan Sultan Yakub Erdebil'e vardı. Ancak bu kasabanın mıntıkası ahalinin tarlaları ile çevrili olduğu için Sultan, askerlerinin bu tarlalardan geçerken verdikleri zararın saray gelirlerinden karşılanmasını emretti. Bu şekilde Ak-Koyunlu ordusu bir hafta Erdebil'de kaldı¹³¹. Bu sırada Veli Aka, Şeyh Haydar'ın bu durumu haber aldığını, korkusundan Şemahi'den Ceban civarına gittiğini ve Derbend tarafına yönelmek üzere olduğunu bildirdi¹³². Bunun üzerine Ak-Koyunlular, Erdebil'den Şirvan'a hareket ettiler. Bu esnada Şirvanşah'ın musahiplerinden Mevlana Şerefuddin Hüseyin-i Katip, efendişinin yardım talebi ve Şeyh Haydar'ın ne durumda olduğunu bildirmek için Sultan Yakub'un huzuruna çıktı. Bu sıralarda Şirvan'ın büyük emirlerinden olan Kiçi Bey civardaki âlim ve zahitlerin yardımıyla Şirvan halkından oluşan kalabalık bir orduyla Şeyh Haydar'a saldırmaya karar vererek bunu ne zaman ve nerede yapacaklarını bildirmek üzere de Gülistan kalesine bir mektupla birlikte haber gönderdi. Fakat haberi götüren bu casus, Şeyh Haydar'ın adamları tarafından yakalandı. Bu durumu öğrenen Şeyh Haydar, kalenin önünden ayrılarak hazır bekleyen orduyu gafil avladı ve yaklaşık olarak on bin kişiyi öldürdü. Şirvanşah, Şeyh Haydar'ın sebepsiz olarak kalenin önünden ayrıldığını görünce korktuğu için kaçtığına düşündü; intikam almak amacıyla da Şeyh'in peşine düştü. Fakat, Şeyh Haydar'ın sözü edilen orduyu yendiği haberini alınca Sulut kalesine sığındı¹³³.

Şirvanşah'ın Sulut kalesine sığınması onun kurtulmasına sebep olmuştu. Çünkü, Şeyh Haydar'ın Gülistan kalesini ele geçirmesi daha kolaydı ve bu da an meselesi idi. Şeyh Haydar, artık zaferi elde edeceğini düşünmeye başladığı sırada Veli Aka Vandan Cevad'a ulaştı. Ak-Koyunlu askerleri Kür nehrini geçmek üzere idiler. Bu tehlike karşısında Safevî Şeyhi, canını kurtarmak için düzensiz bir durumdaki askerleri ile Derbend'e kaçtı. Bu durum Mevlana Şerefeddin tarafından açıklandığı zaman Sultan Yakub, Süleyman Biçen Bey ile Cihangir oğlu İbrahim'in dört bin süvari ile, Şeyh Haydar'ın kötülüklerini önlemek için Şirvan'a hareket etmelerini emretti. 14 Haziran 1488 tarihinde Ak-Koyunlu askerleri Savalan dağı eteklerinde hareket için hazır hale geldiler. Bu ordu daha sonra Savalan yaylağından hareket ederek Serat'a doğru ilerledi¹³⁴.

a. g. e., s. 433; İsfehani, a. g. e., s. 285; Minorsky, *Persia*, s. 74; Haşim Hicazifer, a. g. e., s. 37.

¹³¹İsfehani, a. g. e., s. 288; Minorsky, *Persia*, s. 75.

¹³²Hinz, a. g. e., s. 73.

¹³³İsfehani, a. g. e., s. 289-290; Minorsky, *Persia*, s. 76; Hinz, a. g. e., s. 74.

¹³⁴İskender Beg-i Türkmen, a. g. e., c. 1, s. 20; İsfehani, a. g. e., s. 291; Minorsky, *Persia*, s. 77.

Ak-Koyunlu ordusu Şeyh Haydar'a karşı kesin sonucu almak için harekete geçtiğinde, Sultan Yakub Tebriz'e doğru yola çıkarak Sehend civarında olan Ervane dağı mıntıkasına ulaştı. Bu sırada Süleyman Bey de Kür nehrini geçerek Şirvan'a vardı. Şirvanşah da Sulut kalesinden çıkarak ona katıldı. Fakat Süleyman Bey, Şirvan askerlerinin Şeyh Haydar'ın askerleri tarafından büyük bir korkuya maruz bırakıldıkları için bir süre dinlenmelerini istedi. Bir sonraki günde hep birlikte Samur ırmağını geçerek Derbend'e doğru ilerlediler. Bu sırada Şeyh Haydar'ın Taberseran ve Zirihgeran yönüne gittiği haberini aldılar¹³⁵. Süleyman Bey, onun Zirihgeran kalesine sığınarak kendisini burada güçlendirmesinden endişeye kapılarak peşine düştü. Elburz dağı eteklerinde ona ulaştılar. 9 Temmuz 1488 Çarşamba günü, Safevî Şeyhinin ordusu burada görülmeye başlandı. Sufiler savaş düzeni almış olarak beklemekteydiler. Şeyh Haydar güçlü bir pozisyonda bulunmaktaydı. Bu durumda ona, Ak-Koyunlu askerlerinden ancak ikiyüz üçyüz kişinin ulaşması mümkündü. Fakat Süleyman Bey ve Cihangir b. İbrahim saldırıya geçince iki taraf karşı karşıya geldi. Ak-Koyunlu ordusu merkez, sağ ve sol kanat şeklinde savaş düzeni almıştı. Ak-Koyunlu ordusunun merkezine Süleyman Bey komuta etmekteydi. Ak-koyunlu askerlerinin yiğitçe saldırılarına karşı aynı şekilde Sufiler de karşılık vermekteydiler. Bu arada, Haydar da cesurca savaşmaktaydı. Ak-Koyunlular'dan ilk kahramanlığı Eşik ağası Veli Aka saldırıya geçerek icra etti¹³⁶. Bu sırada Süleyman Bey ile Haydar'ın birlikleri karşı karşıya geldiler. Şeyh'in adamlarından olan Şamlu boyundan olan Hasan Aka Ustacalu, Süleyman Bey'i tanıyarak onu Şeyh'e gösterdi. Fakat bu esnada Süleyman Bey de onu arıyordu; görünce hemen saldırıya geçerek mızrak darbeleri ile atından düşürdü. Fakat Şeyh Haydar tekrar toparlanarak birliğinin önüne geçti. Bu sebeple savaş tekrar şiddetlendi; Şeyh Haydar Ak-Koyunlu ordusunun sol kanadına saldırarak bir çok kişiyi katletti. Diğer taraftan Cihangir b. İbrahim büyük bir kahramanlık göstermekteydi. Bu sırada Şeyh Haydar bir ok darbesi ile yaralandı¹³⁷. Şeyhlerinin yaralandığını gören Safevîler, onu aralarına alarak savaş meydanından uzaklaştırmaya çalıştılar. Fakat Ak-Koyunlu askerleri ok ve mızraklarla onlara saldırdılar, Şeyh Haydar'ın etrafındaki çemberi yararak Şeyh Haydar'a ulaştılar¹³⁸. Ali Kapucu, Safevî Şeyhi'nin kafasını gövdesinden kopararak emirlerin huzuruna getirdi. Fakat Sufiler, benzeri görülmemiş bir şekilde liderleri

¹³⁵İsfehani, a. g. e., s. 296; V. Minorsky, *Persia*, s. 78.

¹³⁶İsfehani, a. g. e., s. 297; V. Minorsky, *Persia*, s. 79.

¹³⁷Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XI, s. 418; İsfehani, a. g. e., s. 300; V. Minorsky, *Persia*, s. 80;

İskender Beg-i Türkmen, a. g. e., c. I, s. 20.

¹³⁸Hinz, a. g. e. s. 75.

öldürüldükten sonra da kahramanca savaşıma devam ettiler¹³⁹. Ancak çoğu katledildi. Daha sonra, durumu rapor eden bir haberci vasıtası ile Safevî Şeyh'inin kesik başı 16 Temmuz 1488 tarihinde Ervankuh yurdunda Sultan Yakub'a takdim edildi. Sultan Yakub genellikle bir zaferden sonra düşman liderinin kesik başını başka bir hükümdara gönderme geleneğini bu defa uygulamadı. Kesik başın birkaç gün Tebriz'de asılı bırakılarak teşhir edilmesini ve daha sonra Şeyh Haydar'ın kesik başının annesine teslim edilmesini emretti. Şirvanşahlar için bu büyük tehlike de böylece Ak-Koyunlular sayesinde geçici bir süre için ortadan kaldırılmış oldu¹⁴⁰.

Ancak, Sultan Yakub'un 1490 yılında ölmesi ile Ak-Koyunlu Devletin'de çöküş dönemi başladı. Dolayısı ile Şirvanşahlar için de tehlikeli bir dönem böylece başlamış oldu¹⁴¹. Babası öldüğünde hala küçük olan Yakub Bey'in en büyük oğlu Baysungur, atabeyi Sufi Halil tarafından Ak-Koyunlu tahtına oturtuldu¹⁴². Fakat Ak-Koyunlu beyleri arasındaki anlaşmazlık ve çekememezlik sebebiyle her bey kendi adayı olan bir Ak-Koyunlu Şehzadesini tahta çıkarmaya çalıştı. Bu sebeple Şehzade Rüstem Nahcivan da Alıncak kalesinden serbest bırakıldı. Rüstem ve Baysungur arasında yapılan savaşta Baysungur yenilgiye uğratıldı. Bu sebeple de o, annesinin babası olan Şirvanşah'a sığındı¹⁴³. Şirvanşah, kendisine sığınan torunu Mirza Baysungur'u ordusu ile destekledi ve onun tekrar Ak-Koyunlu hükümdarı olması için çalışmalara başladı¹⁴⁴. Bu amaçla, emrine 12.000 kişi verdi ve Azerbaycan üzerine gönderdi¹⁴⁵. Diğer taraftan Rüstem, Baysungur'un dedesi olan Şirvanşah'ın yardımı ile tahtını tekrar ele geçirmesini önlemek için Şirvanşahları'n düşmanı olan Şeyh Haydar'ın çocukları Sultan Ali, İbrahim ve İsmail'i İstahr kalesindeki zindandan serbest bırakarak onları Ayba Sultan yönetiminde büyük bir ordu ile Baysungur'a karşı gönderdi¹⁴⁶. Bu şekilde Safevî yardımı da sağlamış olan Rüstem Bey'in ordusu, Şirvan ordusu ile yaptığı savaşı Ayba Sultan liderliğinde kazanarak Baysungur'u öldürmeye muvaffak oldu. Bu haber, Tebriz'e ulaştırıldığı zaman Rüstem Bey büyük bir sevince kapıldı. Çünkü bu zaferle o, önemli bir düşmanından kurtulmuş oldu¹⁴⁷. Fakat Ak-Koyunlu

¹³⁹Hvandmîr, Şeyh Haydar'ın öldürülmesinden sonra sufilerin savaşımayı keserek kaçtıklarını belirtmektedir. Bkz. Hvandmîr, a. g. e., s. 434.

¹⁴⁰İsfehani, a. g. e., s. 304-305; Yahyâ-yı Kazvinî, a. g. e., s. 223; V. Minorsky, *Persia*, s. 81; Şerefnan, *Şerefnâme*, Çev. M. Emin Bozarlan, c. II, İstanbul 1971, s. 129.

¹⁴¹Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XI, s. 426; Ghulam Sarwar, *A History of Shah Ismail Safawi*, Aligarh 1939, s. 107.

¹⁴²Abbas al Azzavi, *Târîhu'l-Irak beyne İhtilâleyn el-Hükûmat el-Türkmâniyye*, c. III, Bağdad 1939, s. 284.

¹⁴³Yahyâ-yı Kazvinî, a. g. e., s. 125; Gaffarî, a. g. e., s. 255; Faruk Sümer, "Ak Koyunlular", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 40, s. 28.

¹⁴⁴Hvandmîr, a. g. e., c. IV, s. 439.

¹⁴⁵Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XI, s. 433.

¹⁴⁶Hüseyin Mircaferi, a. g. e., s. 385-86.

¹⁴⁷Hvandmîr, a. g. e., s. 440; Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XI, s. 435.

Devletin'deki hâkimiyet mücadelesi, bu hadise ile son bulmadı; bir süre sonra ona karşı Şahzade Ahmed Bey taht mücadelesine, girişerek Rüstem'i yenilgiye uğrattı ve Ak-Koyunlu hükümdarı oldu¹⁴⁸. Ahmed Bey'in de 1497 yılında öldürülmesinden¹⁴⁹ sonra Ak-Koyunlu Devleti Murad Bey ve Elvend Bey arasında paylaştırılarak yönetilmeye başlandı. Bunun sonucunda da Ak-Koyunlular iyice zayıfladılar. Düşmanlarının güçsüz düşmesini değerlendiren Safevî İsmail¹⁵⁰, 1501 yılı Temmuz-Ağustos aylarında harekete geçerek,¹⁵¹ ilk önce babasını öldüren Ak-Koyunlu müttefiki Şirvanşahlar'ı ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu amaçla Kür ırmağını geçip Şirvan'ın başkenti Şemahi üzerine yürüdü; Gülistan kalesi yakınlarındaki savaşta Şirvanşah Ferruh Yesar'i yenilgiye uğratarak öldürdü. Böylece yüzyıllardır mahalli bir hanedanlık olarak varlığını sürdürmüş olan Şirvan ülkesi tamamıyla Safevîler'in yağma ve katliamlarına maruz kaldı¹⁵².

Şirvanşah Ferruh Yesar Ak-Koyunlular ile çok iyi geçinmiş ve kendisine düşman olan Safevîler'e karşı Türkmen hakimiyeti altında varlığını sürdürebilmişti. Ancak Azerbaycan'da Ak-Koyunlu sülalesinin inkıraza uğraması, bu sülaleye bağlı olan bütün kabileler ile Şirvan ahalisinden birçoğunun Osmanlı hududuna, Doğu Anadolu'ya göçmesine sebep olmuştur.¹⁵³

Sonuç olarak ortaçağda Kafkasyanın Arap fethinden sonra Yezid b. Mezyed al Şeyban'ın soyundan gelenler Şirvan'a hakim olmuşlardır. 1045 yılında ise Oğuzlar Şirvan'a akınlar gerçekleştirmeye başlamışlardır. Şirvan hanedanlığında 1382 yılında değişiklik meydana gelerek Emir İbrahim'in Şirvan'ın ileri gelen ayanları tarafından Şirvanşah yapılması ile bu mahalli hanedanlık belki de tarihindeki en isabetli işi yapmıştır. Çünkü birkaç yıl sonra dünyayı fethetmeye çıkmış olan Timur Kafkaslara kadar gelmişti. Bu sıralarda Altın Ordu Hanı Toktamış'ın tahriplerine maruz kalan Şirvan'ın yeni hükümdarı Emir İbrahim, Timur'un huzuruna çıkarak ona bağlılığını bildirmesi ile kendisini ve ülkesini mutlak felaketlerden kurtarmış oldu. Böylelikle Şirvan'ın bu siyasi dehası, hem Toktamış'ın tehdidinden kurtulmuş hem de kendisine büyük bir koruyucu bulmuş oldu. Timur'un vefatından sonra onun yerine geçen oğlu Şahruh'a bağlı kalan Şirvanşahlar, bu sıralarda güçlenmiş olan Kara-Koyunlular'a karşı bu şekilde kendilerini

¹⁴⁸Faruk Sümer, "Ak Koyunlular", s. 30.

¹⁴⁹Gaffarî, a. g. e., s. 256; Hvandmîr, a. g. e., s. 443; s. 228; Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XII, s. 17.

¹⁵⁰Mükrimin Halil Yınanç, "Akkoyunlular", İA, c. I, s. 261.

¹⁵¹Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s. 20.

¹⁵²Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XII, s. 43; Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-Tevarih*, c. III, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, c. III, s. 345.

¹⁵³A. Zeki Velidî Togan, *Türk Tarihi*, s. 369-370.

koruyabildiler. Ancak Timurlu Ebu Said'in Ak-Koyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey ile yapmış olduğu savaşta, Türkmen hükümdarını desteklemek zorunda kalan Şirvanşahlar, Timurlular'ın bu bölgede yenilerek ortadan kalkmasına, dolaylı da olsa sebep olmuşlardır. Bu hadiseden sonra Ak-Koyunlu Türkmenleri'ne bağlı olarak varlıklarını devam ettiren Şirvanşahlar, bu dönemde Safevî Cüneyd ve Haydar'ı öldürmeleri ile hanedanlıklarının sonunu hazırlamışlardır. Çünkü Şirvanşahlar, yüzyıllarca Kafkaslarda mahalli hanedanlık olarak varlıklarını sürdürmelerine karşılık güçlü bir ordu ve yönetim kuramamışlardı. Bu sebeple koruyucuları olan Ak-Koyunlular çöküş dönemlerini yaşarken, bu fırsatı kaçırmayan Şirvanşahlar'ın düşmanı Safevî İsmail, Ferruh Yesar'i öldürerek Şirvanşah ülkesini büyük tahribatlara maruz bırakmıştır.

Kaynakça

- Abbas al Azzavi, **Târîhu'l-Irak beyne İhtilâleyn el-Hükûmat el-Türkmâniyye**, c. III, Bağdad 1939
- Abdürrezak-ı Semerkandî, **Matla'ı Sa'deyn ve Mecma'ı Bahreyn**, c. II/I, yay. Muhammed Şefi, Lahor 1360
- Ahmed Lütfullah Münecimbaşı, **Sahaifü'l-Ahbar**, c. III, İstanbul 1285
- Aka İsmail, **İran'da Türkmen Hâkimiyeti**, Ankara 2001
- Aka İsmail, **Timur ve Devleti**, Ankara 1991
- Aka İsmail, "Şahrüh'un Kara-Koyunlular üzerine Seferleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, İzmir 1989
- Aliyarlı Süleyman, "XIV. yüzyılın başlangıcında Halk utopyaları ve Bid'atçı Hareket Siyasi Birlik Meylî", **Azerbaycan Tarihi**, Bakü 1996
- Andreasyan Hrand D., "XIV ve XV. yüzyıl Türk Tarihine ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı 3, İstanbul 1973
- Anonymous, "The Travels of A Merchant in Persia", Trans. C. Grey. **A Narrative of Italian Travels in Persia**, London 1873
- Âşık Paşa Zâde, **Tevârîh-i âl-i Osman**, Ali Bey Neşri, İstanbul 1332
- Barthold W., "Şirvan", **İA**, c. XI, Eskişehir 1997
- Barthold W. - Bosworth C., "Shirwan", **EI**, Volume IX, Leiden 1997.
- Barthold W., "Şirvanşâh", **İA**, c. XI
- Barthold W., "Derbend", **İA**, c. III, s. 532.
- Berdzenişvili Nikoloz - Canaşia Simon, **Gürcistan Tarihi (Başlangıçtan 19. Yüzyıla Kadar)**, Türkçe'ye Çev. Hayri Hayrioğlu, İstanbul 1997

- Boyle John Andrew, "İran'ın Millî Bir Devlet Olarak Gelişmesi ", Çev. Berin U. Yurdadoğ, **Bellekten**, c. XXXIX, Sayı 156
- Cafer b. Muhammed el-Hüseynî, **Tarih-i Kebir**, Alm. Terc. Abbas Zeryab-ı Khoynî, Der Bericht über die Nachfolger Timurs aus dem Tarih-i Kabir des Gaferî ibn Muhammed al-Husaini, Mainz 1960
- Devletşah, **Tezkiretü'ş-Şuarâ**, Çev. Necati Lügal, İstanbul 1997, c. IV
- El-Belâzurî, **Fütuhu'l-Büldan**, Çev. Mustafa Fayda, Ankara 1987
- Erdem İlhan, "Ak-Koyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt XXXIV, Sayı 1-2 1990'dan ayırbaşım, Ankara 1990
- Fazlullâh b. Rüzbihan Hunci-i İsfahani, **Tarih-i Alem Aray-ı Emîni**, Persian text edited by John E. Woods, London 1992
- Gaffarî, **Tarih-i Cihan-ârâ**, Neşr. Hasan-ı Nerakî, Tahran 1343
- Grousset Rene, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. M. Reşat Uzmen, İstanbul 1993
- Gülşeni Muhyiddin, **Menakıb-ı İbrahim Gülşeni**, Neşr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1982
- Hâfız-ı Ebrû, **Zeyl-i Cemiüt-Tevarih**, yay. Hanbaba Beyani, Tahran 1350
- Hamdullah-ı Müstevfi, **Nüzhetu'l-Kulûb**, yay. G. L. Strange, London 1915
- Hasan-ı Rumlu, **Ahsenü't-Tevarih**, Neşr. Abdülhüseyn-i Nevâî, c. XI, Tahran 1349
- Hicazifer Haşim, **Şah İsmail-i evvel ve Ceng-i Çaldıran**, Tahran 1374
- Hinz Walther, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, Ankara 1992
- Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, c. III, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, c. III
- Hudud al-Alam**, Translated and Explained by V.Minorsky, Cambridge 1982
- Hvandmîr, **Habübü's-Siyer**, yay. Celâleddin-i Humayf, c. III, Tahran 1333
- İbn Arabşah, **Acaibü'l-Makdur fî Ahbar Teymur**, Farsça Terc. Muhammed Ali Necati, Tahran 1339
- İskender Beg-i Türkmen, **Târih-i âlem ârâ-yi Abbâsî**, c. I, Tahran 1314
- Jamâlf M. K. Youssef, **The Life and Personality of Shah Ismail I.**, Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philodophy, University of Edinburgh 1981
- Makrzî, **Kitabu's-Sülûk li Mârifeti Düveli'l-Mülûk**, c. IV, yay. Said Aşur, Kahire 1972

- Masum Mirza Muhammed, **Tarih-i Selatin-i Safeviyye**, Neşr. Seyyid Emir Hasen Alidî, Tahran 1351
- Minorsky V., **A History of Sharvan and Darband in the 10 th-11 th centuries**, Cambridge 1958
- Minorsky V., "The Qara-Qoyunlu and The Qutb-Shas", **BSOAS**, V. XVII, 1955
- Minorsky V., "Shaykh Bali-Efendi on The Safavids", **BSOAS**, XX, 1957, s. 439
- Minorsky V., **Persia A.D 1478-1490**, London 1957
- Mircaferi Hüseyin, **Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân**, İsfehan 1375
- Quiring-Zoche R., "Aqqoyunlu", **EI**, V. II, London and New York 1987
- Roemer, "The Türkmen Dynasties", **CHI**, vol. VI. Cambridge 1993
- Sarwar, **A History of Shah Ismail Safawi**, Aligarh 1939
- Shukurov Rustam, "The Campaign of Shaykh Djunayd Safawi against Trebizond (1456 ad/860H)", **Byzantine and Modern Greek Studies**, Volume 17, 1993
- Strange G. LE., **The Lands of Eastern Caliphate**, Cambridge 1905
- Sümer Faruk, "Kara-Koyunlular", c.VI, **İA**, Eskişehir 1997
- Sümer Faruk, **Kara-Koyunlular**, Ankara 1984
- Sümer Faruk, "Ak Koyunlular", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 40
- Sümer Faruk, **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara 1992,
- Şadrüddîn, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, Çev. Necati Lügal, Ankara 1999
- Şerefhan, **Şerefnâme**, Çev. M. Emin Bozarıslan, c. II, İstanbul 1971
- Tansel Selâhattin, **Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı**, İstanbul 1966
- Togan A. Zeki Velidî, **Umumî Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1981
- Yahyâ-yı Kazvinî, **Lübbü't-Tevârih**, Yay. Seyyid Celâleddin-i Tahranî, Tahran 1343
- Yakubovskiy A. YU., **Altın Ordu ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren, Ankara 1992
- Yazıcı, "Cüneyd-i Safevî", **DİA**, c. VIII, İstanbul 1993
- Yınanç Mükrimin Halil, "Akkoyunlular", **İA**, c. I
- Woods John E., **The Aqqoyunlu Clan, Confederation, Empire**, Chicago 1976 Türkçe Çev. Sibel Özbudun, 300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular, İstanbul 1983.